Pravnički repetitoriji. **Pravno-povjesna skupina.**

Kanonsko pravo

(Obzirom na Codex).

19436

Branko [illegible]

Pravnički repetitoriji. **Pravno-povjesna skupina.**

Kanonsko pravo

(Obzirom na Codex).

UVOD.

Postanak i pojam prava, te njegov odnos prema moralu.

I. Čovjek prijanja po svojoj naravi k drugim ljudima, da u nekom trajnom spoju sa sebi jednakima uzmože postići svoju životnu svrhu. Tako nastaju društva, u kojima imadu pojedinci prava i dužnosti. Odnošaji pojedinca prema društvu i društva prema pojedincu uređuju se nekim normama. Skup svih normi, kojima se uređuje življenje ljudi u društvenoj zajednici sačinjava pravo u objektivnom smislu. Ona pak ovlaštenja, koja iz toga prava u objektivnom smislu pripadaju pojedinom čovjeku kao članu društva prema drugim pojedincima ili cijelosti sačinjavaju pravo u subjektivnom smislu. Postojana volja čovjeka da svoje djelovanje udesi prema objektivnom pravu jeste pravednost.

Da se uzmogne uvijek i potpuno postići svrha društva potrebno je, da se pravo može i silom provesti protiv onih, koji se njegovoj provedbi opiru. Prisilnost je integrirajući momenat u pojmu prava.

II. Pravo uređuje samo vanjski život ljudi u društvu (forum externum), dok se moral tiče i unutarnjost čovjeka, jer uređuje tako također njegov unutarnji život (forum internum). U opreci s pravom, moral ne poznaje prisile, nego ostavlja čovjeku slobodne ruke, da ide za onim, što je ćudoredno, moralno. Pravo mora biti u suglasju sa moralom, jer inače nije pravo.

I. OPĆI TEMELJI I POJMOVI CRKVENOGA PRAVA.

Pojam i zadaća crkve uopće; crkva kao društvo napose.

Ecclesia est coetus hominum unius ac eiusdem fidei christianae professione et eorundem sacramentorum communione coniunctus sub regimine legitimorum pastorum ac praecipue Romani Pontificis. Tako definira crkvu Bellarmin, a većim je dijelom ta definicija i prihvaćena. Pojam crkve pretpostavlja pojam vjere, religije, koja je u objektivnom smislu skup spoznaje o Bogu, dok se u subjektivnom smislu sastoji u očitovanju spoznaje o Bogu, t. j. u bogoštovlju. Naravne vjere poganskih naroda i vrhunaravna vjera židovskoga naroda imale su narodni značaj, a tek Isusova nauka namijenjena je svima narodima čitavoga svijeta. Zajednicu, koju je Isus osnovao nazivao je sam on »ecclesia« ili crkva. Zadaća je te zajednice voditi čovječanstvo pomoću vjere k vrhunaravnom cilju.

Iz ovoga se vidi, da je crkva neka civitas Dei, societas visibilis et externa (uređena kao vidljivo društvo krštenih ljudi), perfecta (pravo, samostalno društvo, koje ne treba tuđe pomoći), inaequalis (u njoj imade podređenih i pretpostavljenih), perpetuo duratura (ona mora trajati do konca svijeta), infallibilis (ona je nepogrešiva u pitanjima vjere).

Drugi opći crkveni sabor u Carigradu g. 381. proglasi kao dogmu ovo vjerovanje: credimus in unam, sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam. To su vanjski znakovi, kojima se označuje prava od Isukrsta osnovana crkva.

Crkve.

U pojmu crkve sadržana je isključivost, t. j. samo jedna može biti po Isusu osnovana zajednica, koja se može označiti imenom crkve i to s obzirom na njezino određenje za sva vremena i sve narode.

S državnoga gledišta razumijeva se pod imenom crkva svaka po državi priznata javna kršćanska vjerozakonska zajednica. Vjerozakonska pak zajednica koja nema takva obilježja, nazivlje se sljedba (secta).

Crkva se stala pomalo cijepati. Najprije je odruženjem od zapadne crkve nastala istočna crkva. Poslije reformacije odijelila se od zapadne crkve protestantska, a nakon vatikanskoga sabora stalo se u rimokatoličkoj crkvi razvijati dalje cijepanje pokretom t. zv. starokatolika.

U Hrvatskoj i Slavoniji priznavaju se zakonito priznatima: katolička crkva, istočna crkva ili grčkoistočna, te evangelička crkva obojeg vjeroispovjedanja. Grčkoistočnoj crkvi priznavala se odmah u početku sloboda uređivanja njezinih unutarnjih poslova. Protestantizmu bijahu kod nas dugo zatvorena vrata. Prvi počeci pripuštanja slobodnog vjeroispovjedanja protestantizma u Hrvatskoj i Slavoniji sa strane državne vlasti padaju u vladavinu Josipa II., koji je tolerantnim patentom dozvolio protestantima slobodno privatno vršenje vjeroispovjedanja. Konačno je uređen položaj protestanata zakonom iz g. 1898. Njime se uređuju vanjski odnošaji protestanata tako, da crkvene općine protestanata sačinjavaju sastavni dio jedinstvenih protestantskih crkava tadanjih ugarskih zemalja, te da će se kod vođenja crkvenih poslova služiti zakonima, stvorenima po sinodama i odobrenima po kralju, ali sve to unutar zakona kraljevina Hrvatske i Slavonije. Uz ove zakonito priznate crkve u Hrvatskoj osigurao se modus vivendi sljedbi Nazarena i Babtista, dok se ostale družbe (prijatelji svjetlosti, Novosalemićani i dr.) smatraju zabranjenima.

Stožerne točke crkvenoga ustrojstva.

I. Članstvo crkve stiče se primanjem krsta. Krst je s pravnoga gledišta onaj čin, kojim netko dobiva pravnu i djelatnu sposobnost u crkvi.

II. Primat je vrhovna vlast u crkvi, a apostolat je skup vlasti, što ih je Isus podijelio apostolima.

III. Primat su naslijedili rimski biskupi, te su kao takovi uvijek bili priznati. Tu nauku definirao je i vatikanski sabor, ali po mnijenju nekih uvaženih kanonista ipak nije time riješeno pitanje, da li je spoj primata sa rimskom stolicom božansko-pravne naravi, ili se temelji na ius humanum.

Nosioci apostolata jesu pravovaljani nasljednici apostola. Pošto su pak po nauci crkve one osobe, koje su došle na mjesto apostola biskupi, to je ukupnost njihova t. j. episkopat nosioc apostolata u crkvi. Biskupi su pak nasljednici apostola samo u toliko, u koliko je episkopat ona službena forma u crkvi, u kojoj se nastavlja redovita i trajna služba, koju je božanski osnovatelj crkve za uvijek prenio na zbor dvanajstorice apostola. Nasuprot tome nisu biskupi nasljednici onih izvanrednih prednosti, koje su apostoli posjedovali za vlastitu osobu.

IV. Presbiterat je svećenstvo, koje postoji u crkvi za pripomoć biskupima. Bitna razlika između presbitera i biskupa je ta, što presbiteri ne posjeduju punomoć sacerdocija, t. j. nemogu poput biskupa usposobljivati druge za svećenike.

Đakoni bili su isprva službenici kod stola, kasnije njegovatelji siromaha, a danas se upotrebljavaju kao pomoćnici kod službe božje.

V. Nakon apostolskih vremena razvilo se za neke poslove kod bogoslužja niže osoblje — ministri.

U početku kršćanstva bilo je i t. zv. prefekta i učitelja, ali se o njihovom položaju nezna ništa pouzdano. Po svoj prilici bili su to nekakvi putujući propovjednici.

Crkvena vlast (hierarhija).

Od Isukrsta crkvi podijeljena vlast zove se crkvena vlast (potestas ecclesiastica). Dijeli se na potestas ordinis, koja obuhvaća dijeljenje sakramenata i obavljanje bogoslužnih djela, i na potestas iurisdictionis, koja sastoji u upravljanju i vladanju crkve. Neki pisci razlikuju još i potestas magisterii, koja sastoji u naučanju. Potestas ordinis i iurisdictionis dolaze u pravilu usporedno kod pojedinog subjekta, ali to ne mora biti, jer jedan subjekat može biti nosioc jedne od tih vlasti, a da druge nema (na pr. posvećeni biskup imade potestatem ordinis, a nema potestatem iurisdictionis).

Niz osoba, kojima po crkvenom ustrojstvu pripada crkvena vlast sačinjava hierarhiju. Hierarhija se obično luči na hierarhiju ordinis i iurisdictionis. Hierarhija ordinis je niz nosioca potestatis ordinis (episkopat, presbiterat, đakonat), a hierarhija iurisdictionis je niz nosioca potestatis iurisdictionis. U hierarhiju ordinis stupa se neposredno primitkom reda, a u hierarhiju iurisdictionis tek posebnim aktom zvanim missio legitima, t. j. crkvenim pravom određeni prenos te vlasti na stanovitu osobu, koji se izvršuje opredjeljenjem stanovitoga djelokruga s obzirom na mjesto i skup ljudi.

Staleži u crkvi.

Ukupnost nosioca crkvene vlasti već se u najstarije vrijeme označivalo riječju κλῆρος, a pojedini nosioci crkvene vlasti κληρικοί (clerici). Klerici sačinjavaju u crkvi poseban stalež — status ecclesiasticus specialis ili clericalis.

Klericima nasuprot stoje ostali vjernici, koji sačinjavaju status ecclesiasticus communis ili lacialis λαικοί. Laici nemaju u crkvi nikakve vlasti, ali ipak posjeduju stanovita prava i dužnosti.

Neki luče još i treći stalež naime redovnički (status regularis), ali budući da redovnici nemaju nikakve crkvene vlasti, to načelno spadaju u laikalni stalež.

Forma crkvenog ustrojstva.

Temeljno ustrojstvo crkve je monarhično obzirom na primat rimskoga biskupa, ali budući da apostolima i njihovima nasljednicima pripada neposredna vlast glede upravljanja crkvom, to imade u tom monarhičnom ustrojstvu i aristokratskih elemenata. Demokracija protivi se biću crkve, ali ipak krije crkvena vladavina u sebi dva demokratska elementa. Prvi se sastoji u tome, što svi vjernici imadu jednako pravo doći do crkvene vladavine, ako su za to osposobljeni, a drugi leži u tome, što su po Isusovoj nauci svi ljudi pred Bogom jednaki.

Iz svega se toga razabire, da ustav crkve ne odgovara posve ni jednoj vrsti državnih forma ustava. Zato se govori samo o crkvi naučavajućoj odnosno vladajućoj (ecclesia regnans) i o crkvi slušajućoj (ecclesia oboediens). Budući da je vladavina crkve svećenička vlada s teokratskim značajem, to je možemo nazvati teokracijom t. j. božanskom vladavinom.

Crkva i država.

Prirodna je pojava, da svako biće na zemlji teži, da se sa sebi jednakim združuje, te da tako zadovolji svojim svrhama. Ta potreba stvara i bitne vanjske forme, u kojima se život ljudi mora da u vanjskom svijetu pojavljuje. Te vanjske forme jesu obitelj, država i crkva. Obitelj, kojoj je temelj ljubav, je najstarije udruženje ljudi. Obitelji su podloga državi, kojoj je zadaća, da osigura zemaljsku eksistenciju čovjeka. Ali čovjek teži i za takovim udruženjem u kojem može polučiti svoje više duhovno opredjeljenje. Toj strani ljudskoga života udovoljuje crkva, koja je neka duhovna zajednica ljudi za cijelu zemlju, za sve ljude i narode.

Usporedi li se biće države sa bićem crkve pada u oči velika razlika između tih dviju zajednica: 1. Crkva je po svojem postanku neposredno od Boga, dok je država samo posredno božanskog izvora. 2. Crkva je samo jedna, dok država imade mnogo. 3. Svrha je crkve odgajanje čovječanstva za postignuće vječnoga spasenja, dok je svrha države uzdržavanje pravnoga poretka. 4. Sredstva su crkve duhovna, dok država može upotrebljavati i prisilna sredstva.

Crkva i država jesu dvije usporedne, medjusobno nezavisne cjeline, ali ipak mora da opstoje medju njima neke dodirne točke jer su uslijed raznih prilika jedna na drugu upućena. Da se uredi odnošaj izmedju crkve i države, treba se dakle držati načela, da je crkva i država svaka na svom polju samostalna i zato da jedna uz drugu može postojati. O tome imade vrlo mnogo teorija.

Pojam i nazivi crkvenoga prava.

Crkveno pravo u objektivnom smislu je skup pravnih pravila, kojima se uredjuje pravni život crkve kao vidljive zajednice i njezinih članova. Crkveno pravo u subjektivnom smislu je skup onih ovlaštenja, koja crkvi i njezinim članovima na temelju objektivnog prava pripadaju.

Crkveno pravo, koje dolazi pod nazivom ius ecclesiasticum, ius canonicum zove se obzirom na izvor svrhu i sadržaj i ius sacrum ili divinum u opreci prema ius civile. Pošto sve crkvenopravne norme, koje nijesu božanskog izvora dolaze ponajviše od pape, to se ih označuje imenom ius pontificium u opreci prema ius caesareum. Pod ius canonicum razumjeva se pravo sadržano u kanonima t. j. crkvenim zakonima u opreci prema svjetovnom pravu, što ga sadržavaju leges. Ovim se pravom kasnije označivalo sve pravo, koje se razvilo u srednjem vijeku u crkvi, te naročito ono pravo, koje sadržaje corpus iuris canonici.

Pojmovi kanonskoga prava i crkvenoga prava nisu identični. Ius canonicum je po sadržaju opsežniji, jer sadržaje mnoge stvari koje ne spadaju u područje crkvenoga prava. S druge strane sadržaje ius canonicum manje nego ius ecclesiasticum, jer ovo posljednje sadržaje ustanova, koje su izašle poslije zaključenja corpus iuris canonici.

Dioba crkvenoga prava.

Crkveno se pravo dijeli:

1. S obzirom na izvor (ratione fontium) na a) ius divinum seu naturale i ius humanum seu positivum; b) ius ecclesiasticum, ius canonicum i ius pontificium; c) državno i autonomno crkveno pravo (prema tome, da li potječe od crkvenog ili državnog zakonodavstva).

2. S obzirom na formu u kojoj dolazi u porabu na a) ius scriptum (pismeno izdani crkveni zakoni); b) ius traditum (usmena predaja i običajno pravo).

3. S obzirom na pravac u kojem djeluje na a) ius ecclesiasticum externum (uredjuje odnošaje crkve i pravnih subjekata izvan nje); b) ius ecclesiasticum internum (uredjuje vlastite odnošaje crkve).

4. S obzirom na opseg vrijednosti (ratione valoris) na: a) ius ecclesiasticum universale (vrijedi za cijeli opseg crkve) i ius ecclesiasticum particulare (vrijedi samo za pojedine dijelove crkve); b) ius ecclesiasticum commune (vrijedi za sve individue) i ius ecclesiasticum singulare (vrijedi samo za stanovite klase ljudi); c) ius ecclesiasticum generale (vrijedi uvijek jednako u cijeloj crkvi) i ius ecclesiasticum speciale (vrijedi za pojedini slučaj ili osobu).

5. S obzirom na vrijeme na a) ius ecclesiasticum antiquum (staro crkveno pravo do Gracijanovog dekreta g. 1150.); b) ius ecclesiasticum novum (novo crkveno pravo do tridentinskog sabora g. 1545.); c) ius ecclesiasticum novissimum (najnovije crkveno pravo do danas).

6. S obzirom na priznanje raznih crkava u državi govori se o pravu zapadne i istočne crkve, te o pravu protestantske crkve.

7. S obzirom na raznolikost predmeta na ius ecclesiasticum publicum (uređuje odnošaje crkve kao cijelosti) i ius ecclesiasticum privatum (uređuje odnošaje pojedinih članova medjusobno).

8. Naravno ili filozofsko crkveno pravo t. j. takovo crkveno pravo, koje bi razvio ljudski razum bez obzira na kršćanstvo. Takovo naravno ili filozofsko crkveno pravo nije moguće, jer nema niti naravne ili filozofske crkve.

Značaj crkvenoga prava i njegov odnošaj prema gradjanskom pravu.

Crkveno pravo imade tri svojstva; a) svojstvo univerzalnosti, jer je ono kao i crkva, kojoj pripada, rašireno po čitavom svijetu; b) svojstvo jedinstvenosti, jer je kao i crkva sačuvalo svoju suvislost, premda je rašireno po čitavome svijetu; c) svojstvo slobode, jer ono dobiva norme od organa crkve nezavisno od države.

Po mišljenju crkve ne pripada državi nikakvo pravo, da sama izdaje zakone i naredbe, koje spadaju u područje crkve.

Mjesto crkvenog prava u sistemu prava uopće.

Crkveno pravo nemože se uvrstiti ni u jednu skupinu, koja imade za ishodište državu, budući da ono sačinjava jedno područje, koje stoji samo za sebe, te je prema tome posve samostalna suvisla cjelina.

Kad se crkveno pravo razvilo, bila je razlika između crkvenoga i svjetovnoga prava podlogom za sveukupnu podijelu pravnoga materijala tijekom cijeloga srednjega vijeka. Nazivom ius utrumque označivala se dvostrukost prava obzirom na ovo razlikovanje.

Crkveno pravo kao pravna znanost.

Znanost crkvenoga prava u objektivnom smislu je sistematsko te na stanovitim principima osnovano obradjivanje crkvenopravnog materijala kao neke suvisne cjeline. Znanost crkvenoga prava u subjektivnom smislu sastoji u poznavanju sistematski obradjenih crkveno-pravnih norama. Zadaća znanosti crkvenoga prava je dvostruka: praktična i idealna. Praktična zadaća sastoji u tom, da se pravni materijal, što ga

pružaju vrela učini prikladnim za porabu. Idealna zadaća crkvenog prava sastoji u tom, da se nastoji cijelo gradivo crkvenoga prava svesti u neki sistem.

Od XII. vijeka dalje stala se crkveno-pravna znanost samostalno razvijati. Obradjivanje crkvenoga prava sastojalo se u to doba samo u interpretaciji teksta zakona, što se označivalo imenom glosa, a sami tumačitelji zvali su se glosatori. Takove su se glose pisale u rukopisima dijelom među retke (inter lineas), dijelom na rubu (in margine), te se prema tome zovu glossae interlineales i marginales. Glose običavale su narasti uslijed neprekidnih razjašnjenja teksta do velikog opsega, te su se sada zvale »apparatus«. Dalje su se priređivale »summae« t. j. kratki sadržaj pojedinog odlomka i glave. Dalnje obradjivanje sastojalo se u pisanju traktata, t. j. opširnih rasprava, kojima se htjelo riješiti pojedina teža pitanja. Osobita vrst tumačenja bijahu quaestiones ili casus t. j. prave ili izmišljene pravne zasade, kojih se sadržaj često izricao u kratkim izrekama (regula iuris).

U XIII. vijeku stadoše pravne propise vrstati prema heksametru: iudex, iudicium, clerus, conubia, crimen u 5 knjiga. U prvoj se knjizi govori o nosiocima crkvene vlasti, u drugoj o sudstvenom postupku crkve, u trećoj o odnošajima klera, u četvrtoj o ženidbi, a u petoj o crkvenim zločinima i kaznama.

Sredinom XVI. vijeka počelo se crkveno pravo obradjivati prama sistemu Justinianovih institucija tj. prema izreci: omne ius quo utimur, vel ad personas, vel ad res, vel ad quaestiones pertinet. Ovaj sistem ne može se smatrati valjanim, jer je prenesen iz svjetovnoga prava u crkveno pravo.

Od polovice XVIII. vijeka stali su pisci i učitelji crkvenoga prava gradivo istoga samostalno obradjivati.

Jedni su uzeli za podlogu sistema dijeljenje crkvenoga prava u javno i privatno (Schulte), ali noviji pisci zabacuju tu diobu.

Crkveno pravo prema drugim znanostima.

Znanost crkvenoga prava stoji izmedju teologije i iurisprudencije, te pripada u raznim smjerovima zajedno jednoj i drugoj disciplini. Ipak je znanost crkvenoga prava i juristička disciplina, što pokazuje okolnost, da se ona naučala uz rimsko pravo kad samostalna disciplina, a i danas se zakonom priznaje. Budući da se crkveno pravo u mnogom obziru razvilo pod utjecajem raznih svjetovnih prava, naročito rimskoga, germanskoga i franačkoga, to je poznavanje ovih prava potrebno za razumijevanje crkvenoga prava.

Pomoćne znanosti crkvenoga prava.

Pomoćne znanosti crkvenoga prava dijele se na unutarnje i vanjske. Medju unutarnje spadaju pravna filozofija, rimsko i germansko pravo, zatim državno pravo i napokon domaća prava pojedinih zemalja. Medju vanjske pomoćne znanosti crkvenoga prava ubrajaju se filologija, geografija, statistika, crkv. kronologija, diplomatika itd. Unutarnje pomažu unutarnji razvoj i znanstveno obradjivanje crkvenoga prava, a vanjske olakoćuju razumijevanje izvora crkvenoga prava.

II. IZVORI CRKVENOGA PRAVA.

Pojam i dioba izvora.

Pod pravnim izvorom razumijeva se onaj unutarnji razlog, od kojeg pravna pravila dobivaju svoju eksistenciju i svoju obveznu moć tj. pravni su izvori oni faktori, koji stvaraju pravo u objektivnom smislu.

Pravni se izvori dijele na materijalne izvore (fontes iuris existendi), koji su pravi uzroci postanka prava, i na formalne izvore (fontes iuris cognoscendi), a to su zbirke postojećega prava.

Medju materijalne izvore općeg crkvenog prava spada božansko zakonarstvo, zakonarstvo općih crkvenih sabora, ponešto odredbe kurijalnih oblasti i kardinalnih kongregacija, običajno i znanstveno ili pravničko pravo.

Medju partikularne izvore crkvenog prava spada zakonarstvo partikularnih sinoda i biskupa, statutarno pravo pojedinih crkvenih korporacija i konkordati. I državni zakoni mogu biti izvorom crkvenoga prava, ako ih je crkva priznala.

A. MATERIJALNI IZVORI CRKVENOGA PRAVA.

Naravno pravo (ius divinum naturale).

Naravno pravo je skup onih općenito obveznih pravnih norama, koje su svakome čovjeku prirodjene, te koje on neposredno svojim razumom spoznati može. Rimsko ga pravo označuje ovako: Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Budući, da su gotova sva naravna pravila neka moralna i etična načela, to neki kanonisti ne smatraju naravno pravo izvorom crkvenoga prava. Prema tome može se govoriti o naravnom pravu kao izvoru crkvenoga prava samo u toliko, koliko načela naravnoga prava dobivaju izražaja u pozitivnom crkvenom pravu.

Pozitivno božansko pravo (ius divinum positivum).

Objava božja došla je do nas po svetom pismu i po tradiciji, te su to prema tome fundamentalni izvori crkvenoga prava.

Od osobite važnosti za crkvu je novi zavjet, jer se na njemu temelji ustrojstvo crkve. Pravna načela novoga zavjeta imadu obveznu moć za svu crkvu. Stari se zavjet nasuprot može smatrati izvorom samo u ograničenoj mjeri. Moralne zasade staroga zavjeta imadu opću i trajnu vrijednost, ali se kazneni i ceremonialni propisi smatraju samo u toliko vrijednima, u koliko su izrijekom u novome zavjetu prihvaćeni. Ovakovi propisi, koje je crkva recipirala iz staroga zavjeta, kao i norme apostola, tvore ius eccl. positivum ili humanum.

Usmena predaja (tradicija) može biti traditio divina (sadržaje takove propise, koje imadu svoj izvor u božjoj objavi) i traditio humana (ljudska predaja, koja nije neposredno božanskog izvora). Ljudska pak predaja može potjecati od apostola (traditio apostolica) ili od nasljednika apostola (traditio ecclesiastica seu paterna).

Crkveno zakonodavstvo.

Prema ustrojstvu crkve pripada zakonodavna vlast za cijelu crkvu papi, a za pojedine dijelove biskupima. Još od apostolskih vremena običavali su se crkveni glavari sastajati u zborove, da vijećaju o poslovima crkve. Tako se dolazi do pojma crkvenog sabora concilium, σύνοδος. Zborovi crkvenih poglavara mogu odlučivati o stvarima, koje se tiču cijele crkve ili pojedinih njezinih dijelova, te se prema tome razlikuju općeniti sabori ili partikularne sinode. Teolozi ne slažu se u pitanju, da li su crkveni sabori božanskog ili ljudskoga porijetla.

Zakonodavstvo općih crkvenih sabora (ekumenske sinode).

I. Ekumenske su sinode zborovi biskupa cijele katoličke crkve, sazvani po papi u svrhu, da pod predsjedanjem njegovim ili njegovih legata vijećaju, te stvaraju potrebne zaključke u crkvenim poslovima. Ove sinode obuhvaćaju primat i episkopat, te prema tome imadu i zakonodavnu vlast jer predstavljaju upravljajuću crkvu, koja je po božanskoj nauci nepogrešiva.

Zaključci općih crkvenih sabora tiču se vjere ili discipline. Zaključci o disciplini nose do tridentinskog koncila ime canones, a od tridentinskog koncila zovu se decreta. Zaključci o vjeri zovu se do tridentinskog koncila dogmata, često i anathemata u koliko zabacuju protivnu nauku, a od tridentinskog koncila doctrinae ili decretum de fidei, ako teoretski obradjuju nauku, ili canones u koliko sadržavaju kratki sadržaj onoga, što svatko mora vjerovati uz prijetnju anateme za protivnu nauku. Vatikanski je sabor nazvao svoje zaključke constitutiones. Zakonima se smatraju samo zaključci sabora; rasprave (acta, relationes) nemaju nikakvog zakonskog značaja.

II. Saziv sabora. Pravo sazivati opći crkveni sabor pripada papi kao nosiocu primata u crkvi. Prvih osam ekumenskih sinoda na istoku bilo je sazvano po carevima, ali kako se čini sporazumno sa papom ili na poticanje s njegove strane.

III. Članovi sabora. Pravi članovi općeg crkvenog sabora jesu biskupi, a tijekom vremena i kardinali, prelati i opati s jurisdikcijom, te generali redova. Ovima pripada na saboru odlučujući glas (votum decisivum). Prijeporno je, da li imadu i titularni biskupi odlučujući glas. Na opći crkveni sabor pozivaju se i glasoviti teolozi, doktori kanonskoga prava i priznati učenjaci, te njime pripada savjetujući glas (votum consultativum). Zastupanje po zastupnicima općenito nije dozvoljeno. Medjutim nije potrebno, da svi pozvani dodju na koncil, jer se na broj članova ne polaže velika važnost. Biskupi mogli su sa sobom dovesti vlastitog sekretara, da im pravi bilješke i zapisnike o sjednicama. Katšto su općem crkvenom saboru prisustvovali i svjetovni vladari ili njihovi zastupnici, da povise ugled sabora.

IV. Predsjedništvo sabora. Na općem crkvenom saboru pripada predsjedništvo sabora papi, koji se može dati zastupati po legatu.

V. Razlikovanje saborskih zaključaka. Saborski zaključci luče se na zaključke koji se tiču vjere i takove, koji se tiču crkvene discipline. Sve zaključke papa potvrdjuje, jer inače nemaju obvezatnosti. Za zaključke o vjeri traži se jednoglasnost, jer crkva ne stvara nove dogme, nego ih samo razjašnjuje i formulira, a za zaključke o disciplini dostatna je većina glasova. Dogmatski zaključak, kojega je papa potvrdio nemože se više promijeniti, jer bi inače prestala nepogrešnost crkve. Disciplinarni se zaključak može promijeniti i to po papi ili po saboru. Ako se papa dade zastupati po legatu nije dovoljna legatova aprobacija, da neki zakon dobije moć, nego ga se nakon legatove aprobacije predlaže papi na konačnu potvrdu.

Prijeporno je pitanje, da li je i careva potvrda nužna za zaključke općeg crkvenog sabora. Jedni pisci drže da je potrebna, drugi da nije, a treći je smatraju potrebnom za disciplinarne zaključke, a nepotrebnom za dogmatske zaključke. Zaključci prvih osam sabora

na istoku bili su potvrdjeni od cara i od pape, a zaključci svih ostalih sabora na zapadu samo od pape.

VI. Mjesto i unutarnje uredjenje sabora. Što se tiče mjesta, držali su se opći crkveni sabori redovito u crkvi.

Biskupi su bili u samom saboru poredani po rangu stolica, ali se znalo uzeti u obzir i vrijeme ordinacije i starost. Poslovni red odredjuje ili sam sabor (tridentinski) ili papa (vatikanski). Do sabora u Konstanci glasovalo se po glavama sa placet ili non placet, a na sinodama poslije tog sabora glasovalo se na razne načine.

VII. Pojedini opći crkveni sabori. Općih crkvenih sabora, koji su priznati valjanima imade do danas 20, a to su 2 nicejska, 2 lionska, 4 carigradska, 5 lateranska, po 1 efeški, kalcedonski, vienski, kosnički, bazelski, tridentinski i vatikanski. Najvažniji su tridentinski i vatikanski.

a) Tridentinski sabor 1545—1563. sazvan je bulom »Initio nostri« pape Pavla III., a otvoren u vrijeme reformacije, te se dijeli na tri periode. U prvoj pod papom Pavlom III. držalo se je 8 sjednica u Tridentu, a 2 u Bologni. U drugoj periodi pod papom Julijem III. bilo je 6 sjednica u Tridentu. U trećoj periodi pod papom Pavlom IV. bilo je 9 sjednica. Zadaća ovoga crkvenoga sabora bila je trovrsna: 1) čistoća vjere t. j. jasno formuliranje dogmata katoličke crkve proti naukama protestanata; 2) iskorjenjenje krive nauke; 3) u nekim točkama ublaženje, a u nekim pooštrenje kanonskoga prava. Mnogim zaključcima ovoga sabora upravo se reformira crkva (reformatio in capite et in membris). Ovaj je sabor radio i o svojstvima i dužnostima klera, o ženidbenom pravu, o kaznama i procesu itd. Zaključke Trindentinskog sabora potvrdio je papa Pavao IV. bulom »Benedictus Deus«, te je ujedno tom bulom zabranio glosiranje i komentiranje zaključaka tridentinskog sabora. Nadalje je bulom »Sicut ad sacrorum« odredio, da zaključci imadu stupiti 1. svibnja 1564. na snagu. Decreta de reformatione tridentinskog sabora sačinjavaju temelj općeg crkvenog prava.

b) Vatikanski sabor 1869—1870. bi sazvan od pape Pia IX. bulom »Aeterni Patris unigenitus«. Apostolskim pismom »Arcana divina providentia« bijahu pozvani na sabor i nesjedinjeni istočni biskupi, a apostolskim pismom »Iam vos omnes« takodjer protestanti i drugi nekatolici u svrhu sjedinjenja sa katoličkom crkvom. Sabor bijaše otvoren g. 1869. u vatikanskoj bazilici u prisutnosti 747 biskupa, a zaključen radi provale Piemonteza u Rim apostolskim pismom »Postquam Dei munere« od god. 1870. Vatikanski je sabor prihvatio dvije konstitucije. Prva je uperena proti materijalizmu i racijonalizmu, a drugom bi definirana nepogrešivost pape, kad govori ex cathedra.

Zakonodavstvo pape.

Papi kao vrhovnoj glavi crkve pripada takodjer vrhovno zakonodavstvo u crkvi. Njegovo se zakonodavstvo može ticati cijele crkve, te stvara ius commune, ili pojedinih dijelova crkve stvarajući ius particulare. U vršenju svoga vrhovnoga zakonodavstva nije papa vezan na nikakav tudji savjet ni na obdržavanje stanovite forme. On može zaključke svojih predšasnika i crkvenih sabora prema potrebi i preinačiti, ukinuti ili iznimke od njih dozvoliti. Papino je zakonodavstvo ograničeno božanskim pravom, dogmama i moralom, a donekle i stečenim pravima (iura quaesita) trećih osoba.

Povijest papinskog zakonodavstva.

U prvim vijekovima kršćanstva bilo je zakonodavstvo pape slabo razvijeno. Zakonodavstvom bave se u to doba ponajviše provincijalne sinode.

Papinski zakoni pojaviše se najprije u obliku apostolskih poslanica, kojim su pape rješavali dvojbene točke vjere i discipline, kad se tko u tu svrhu na njih obratio. Poslanice upravljene na stanovitog biskupa morale su se saopćiti i drugim biskupima. Od petog vijeka uvrštavale su se papinske poslanice u zbirke kanona, te su bile isporedjene sa saborskim zaključcima. Kod izdavanja poslanica postupalo se različito. Bijaše običaj, da se papa kod izdavanja poslanica savjetuje concilialiter sa svojim presbiterijem i sa susjednim biskupima. U 12. vijeku stupio je na mjesto presbiterija zbor kardinala, kojemu je papa predlagao zakone za cijelu crkvu. Napokon su pape stali izdavati odredbe sami, ne pitajući nikoga za savjet (motu proprio).

Po uzoru carske kancelarije bi ustrojena i papinska, u koju su već od 4. vijeka spremali prepise papinskih odredaba.

Zakonodavstvo pape imade svojim sadržajem i formom konzervativni karakter. Značajno je da papa u svojim odredbama opominje, poziva, a redje nalaže i zapovijeda.

Dioba papinskih poslanica prema sadržaju.

Poslanice stvarahu se takodjer i na provincijalnim sinodama, te im otuda i ime epistolae sinodicae, decretales. Posljedni naziv je običajniji, te se po njemu zovu zbirke papinskih odredba zbirke dekretala. Kasnije se općenito prihvatio za papinske odredbe izraz constitutio. U užem pak smislu razumijevaju se pod imenom constitutiones one papinske odredbe, koje kao leges generales tvore opće pravo — ius commune. Reskript (responsum scriptum) je pismeni odgovor pape, izdan na molbu pojedinca, kojim se riješava stanoviti njemu predloženi pravni slučaj ili podjeljuje kakva milost. Reskripti čine dakle samo partikularno pravo, jer vrijede za pojedini slučaj.

S obzirom na odnošaj prema zakonu dijele se reskripti na: a) rescripta iustitiae (koji riješavaju pravna pitanja); b) rescripta gratiae (kojima se podijeljuje kakva milost n. pr. dispenzacije); c) rescripta mixta (kojima se podjeljuje kakva milost, ali ujedno sadržavaju i neku pravnu ustanovu za ispunjenje dotične milosti).

S obzirom na odnošaj prema zakonu dijele se reskripti na: a) rescripta secundum legem (kojima se samo provadja postojeći zakon); b) rescripta praeter legem (kojima se dozvoljuje nešto izvan zakona, ali ipak u duhu zakona); c) rescripta contra legem (kojima se dozvoljuje iznimke od zakona.

Konstitucije izdaje papa sam od sebe ili na savjet kardinala, a reskripte može izmoliti svatko (ius impetrandi rescriptum) osim heretika i ekskomuniciranog.

Za valjanost reskripta zahtijevaju se različite formalnosti (solemnitates), koje su unutarnje ili vanjske. K unutarnjoj formalnosti spada narratio ili species facti (navadjanje stanja stvari), supplicatio (sama molba) i conclusio (odluka). Proti prvome se griješi, ako se u molbi navedu neistinite činjenice (obreptio) ili ako se zašute važne činjenice (subreptio). Zato se u reskript uvrštavaju razne klauzule kao »si ita est«, »si preces veritate nitantur«, »salvo iure tertii«. Reskript je nevaljan, ako su navodi krivi ili činjenice prešućene malafide. Ako se pak dogodilo krivo navadjanje

bona fide (iz neznanja ili zaboravnosti), tad je reskript nevaljan samo onda, ako se pogreška tiče bitnih potrepština. Sumnjiv je reskript, u kojem imade jezičnih pogrešaka (error manifestus latinitatis, dok je nevaljan, ako je na važnijim mjestima radiran. Ako je nevaljanost reskripta dvojbena, uzima se ipak, da je valjan.

Reskripti se moraju radi izvršenja prezentirati t. j. saopćiti dotičnoj osobi, što obično biva preko biskupa ordinarija. Ovršitelj reskripta gratiae jest ili executor necessarius kad se nakon predhodnoga sumarnoga izvida o istinitosti u molbi navedenih razloga izvrši reskript saopćenjem milosti molitelju, ili executor voluntarius, kad on imade razloga i činjenice potanko ispitati, te ako se osvjedoči o potpunoj njihovoj istinitosti, po svojem osvjedočenju milosti dozvoliti.

Općenito se drži, da rescriptum gratiae vrijedi od časa njegova izdanja (a die datae), a rescriptum iustitiae od časa prezentacije (a die praesentatae), no imade o tome i drugih mišljenja.

Dioba papinskih zakona i otpisa po formi.

I. Bullae. Bule su papinska pisma, koja se izdavaju u svečanoj formi i to u stvarima veće važnosti.

Vanjska su obilježja bula slijedeća: Pisane su na velikoj i jakoj pergameni, tamne gotovo crnkaste boje. Jezik im je u pravilu latinski, a pismo je bilo starogotsko (bullaticum goticum ili teutonicum). Papa Leo XIII. odredio je radi teškog čitanja, da se sva papinska pisma imadu pisati običnim latinskim jezikom. Na bulama je pričvršćen bijelom, žutom ili crvenom svilenom vrpcom ili pak voskom od nebojadisane konoplje, olovni pečat s jedne strane s imenom pape, a na drugoj strani s riječju »papa« sa znakom križa. Od pape Urbana II. nalazi se na jednoj strani ime vladajućeg pape s rednim brojem, rijedje njegova slika ili obiteljski grb, na drugoj su pak strani glave apostola Petra i Pavla, a medju njima znak križa. Pečat je mogao biti i od zlata (kao na pr. bula aurea, kojom je Kliment VII. podijelio engleskom kralju Henriku VIII. naslov defensor fidei). Što se tiče pečata, odredio je papa Leo XIII., da se olovni pečat imade upotrebljavati samo kod svečanih akata svete stolice, dok se kod drugih bula kojima se podjeljuju manje milosti imade upotrebljavati pečat s glavama apoštola Petra i Pavla i natpisom vladajućeg pape, koji se imade utisnuti u crveni vosak. Pečatnjak čuva t. zv. praeses plumbi, te ga nakon smrti pape mora razbiti cardinal camerlengo. Bule su otvorene (litterae patentes) i bez adrese.

Unutarnja obilježja bule jesu slijedeća: One nemaju nikakvog natpisa. Počinju s imenom pape bez rednog broja, a sa predikatom »episcopus servus servorum Dei«, a zatim slijedi ime adresata s pozdravnom formulom »dilecto filio salutem et apostolicam benedictionem«. Dalje slijedi uvod, u kojem se spominje povod izdanja bule. S početnim riječima uvoda (arenga) uz dodatak datuma se obično citira bula. Stil je svečan bez interpunkcija, a s mnogo opetovanja i klauzula. Unutar teksta naziva se papa riječima »Romanus pontifex« ili »auctoritas apostolica«. Na koncu se navodi mjesto gdje je bula izdana i datum po rimskom kalendaru, te godina vladanja pape. Ispod teksta u sredini dolazi upisano ime pape, ispod koga stoji »Ego«, a iza njega »catholicae ecclesiae episcopus ss. (subscripsit)«. Papa sam u pravilu vlastoručno ne potpisuje bule. Prije su ih često potpisivali kardinali, a kasnije viši kancelarijski činovnici.

Bule se luče s obzirom na vrijeme i način izdanja na: a) bullae consistoriales (o kojima se poradi važnosti sadržaja vijeća u konsistoriju kardinala, a potpisuje ih papa i svi kardinali sakupljeni u konsistoriju); bullae non consistoriales (koje se ne predlažu zboru kardinala); b) bullae dimidiae, što ih izdaje novoizabrani papa prije krunidbe, a zovu se tako, jer je jedna strana pečata t. j. ona na koju dolazi ime pape, prazna; c) bullae communes ili per cancelariam (izdana po papinskoj kancelariji, a potpisane od kardinala vicekancelara); bullae per cameram (izdane od camerae apostolicae); bullae per viam ordinariam (kojima su izdane opće papinske konstitucije, a potpisane su po prodatariju i sekretaru brevia) i bullae per viam secretam (izdane bez dugog kancelarijskog postupka, a potpisane po vicekancelaru). Sada postoji samo jedan način ekspedicije bula i to »per viam cancellariae«, a svi gore spomenuti otpadoše; d) bullae circumscriptionis jesu neka posebna vrst bula nalik na konkordate.

II. Brevia (litterae breves). Brevia jesu papinski listovi na biskupe i nadbiskupe izdani kračim putem i uz manje formalnosti, ponajviše u manje važnim stvarima, naročito dispenzacijama.

Vanjska su obilježja brevia slijedeća. Pišu se na jednostavnoj tankoj i bijeloj dugoljastoj pergameni, jezik im je u pravilu latinski, rijedje talijanski, a pismo obično latinsko kurentno. Pečat se udara u crveni ili zeleni vosak, koji se nalazi na pergameni odozdo s lijeve strane. Prije se pečat udarao s ribarskim prstenom (annulus piscatorius), a sada se udara štampiljom. Brevia su zatvorena i izvana adresirana, a expedira ih secretaria brevia.

Unutarnja su obilježja brevia slijedeća. Ponajprije stoji ozgor potpuno ime papino, zatim slijedi nagovor na adresata, kao i kod bula, a dalje slijedi tekst sa zaključkom »tibi benedictionem permanentem portamur«. Stil je jednostavan bez kratica, interpunkcija i osobitih klauzula; na koncu stoji oznaka mjesta, te naznaka godina vladanja pape.

Svi ostali papinski listovi nazivaju se općim imenom litterae apostolicae. Ipak se dijele na: a) litterae apostolicae simplices ili brevetti, koje ekspediraju rimske oblasti prema svojem djelovanju u papino ime a on ih ne potpisuje; b) encyclicae (sc. litterae) jesu tiskane papinske okružnice na biskupe; c) chirographa (ručna pisma) jesu oni papinski listovi, koje papa u stvarima osobitog povjerenja ili sam piše i potpisuje, ili ih priredjuje secretarius litterarum ad principes, a papa ih potpisuje. Jezik im je latinski, kad su upravljeni na crkvene dostojanstvenike, a francuski, kad su upravljeni na svjetovne vladare; d) motu proprio jesu pisma, što ih izdaje papa iz vlastitog nagnuća, te ih sam potpisuje, a ne dobivaju pečata.

Zakonarstvo narodnih sinoda.

Narodne sinode (concilia nationalia) bili su sabori biskupa stanovite politički zaokružene zemlje ili jednog naroda pod predsjedanjem primasa ili prvoga nadbiskupa. Rimska kurija nije bila sklona takovim sinodama, jer je njima pružena mogućnost, da se konstruira samostalna crkva u odnosnoj državi ili narodu. Zato nije ona za njihov razvoj ništa učinila, te su ove doskora i prestale.

Među ovakove sabore mogu se uvrstiti i crkveni sabori držani (ponajviše u Splitu) za vladanja hrvatskih domaćih kraljeva, uz sudjelovanje kralja, biskupa, drugih dostojanstvenika, a često i papinskih poslanika. Najvažniji ovakovi sabori bijahu za kralja Tomislava g. 925. i 928., na kojima je latinsko svećenstvo održalo pobjedu i zaključilo, da je splitski nadbiskup primas crkve u hrvatskom kraljevstvu, da netreba u crkvi slavenskoga jezika i da se ima ukinuti rimska biskupija.

Zakonarstvo provincijalnih sinoda.

Provincijalne sinode jesu sabori biskupa jedne provincije pod predsjedanjem metropolita u svrhu, da raspravljaju o poslovima dotične provincije i da izdaju potrebite odredbe za nju. Starije je pravo samo određivalo, u kojim se vremenskim razmacima imadu sazivati provincijalne sinode. Tridentinski je sabor odredio, da pravo sazivati i predsjedati provincijalnoj sinodi pripada metropolitu, a u slučaju da je on opravdano zapriječen, ili da ga uopće nema, najstarijem biskupu sufraganu.

Na provincijalnu sinodu moraju biti pozvani te ujedno moraju i doći biskupi sufragani crkvene provincije, sede episcopali vacante koadjutori, apostolski i kapitularni vikari, prelati nullius, koji imadu iurisdictionem quasi episcopalem i eksemptni biskupi t. j. oni, koji ne spadaju pod kojega metropolitu, već im je dozvoljeno izabrati jednoga metropolitu, kojega se sinodi hoće da priključe i zaključke iste obdržavaju. Sve ove osobe imadu odlučujući glas (votum decisivum), te se u slučaju zapreke mogu dati zastupati po prokuratorima. Pravo da budu pozvani s pravom savjetujućeg glasa (votum consultativum) pripada zastupnicima katedralnih kaptola, posvećenim biskupima, opatima, glavarima redova, generalnim vikarima, prepozitima kolegijalnih kaptola, uvaženim kanonistima, pa i drugim odličnim svjetovnjacima, koji bi svojim znanjem i iskustvom mogli pomoći.

Ako metropolita propusti u zakonito vrijeme sazvati provincijalnu sinodu pada pod kazan suspenzije, ab officio et beneficio. Ako pak biskup, koji je pozvan, bez opravdanoga razloga ne dođe na sinodu, isključuje se do slijedeće sinode od osobnog općenja s drugim biskupima u provinciji. Provincijalna se sinoda saziva obično u gradu, gdje metropolita imade residenciju, te u tom slučaju u metropolitanskoj crkvi. Zakonsku krepost imadu samo zaključci sinode, a ne rasprave.

Provincijalna sinoda može izdavati zakone praeter i secundum ius commune, ali nipošto contra ius commune. Osim stvaranja disciplinarnih zaključaka spadaju u djelokrug provincijalne sinode i neke druge funkcije, kao što izbor t. zv. sinodalnih sinoda (iudices in partibus sive sinodales), zaključivanje glede vizitacije biskupija biskupa sufragana po metropoliti i t. d. Provincijalne sinode nesmiju formulirati dogme, nego ih smiju samo tumačiti. Zaključci provincijalne sinode zovu se statuta synodarum provincialium. Zaključak je ono, što većina zaključi; glas metropolite vrijedi jednako kao i odlučujući glas drugih članova. Zaključke mora potvrditi papa ili congregatio super revisione synodarum provincialium, a stupaju u krepost od dana proglašenja.

Codex je odredio, da metropolita mora sazivati provincijalnu sinodu barem svakih 20 godina; svakih pak 5 godina najmanje imadu se biskupi provincije sastati na vijećanje.

Zakonarstvo plenarne sinode.

Plenarni koncili jesu sabori, na kojima se sastaju biskupi od više provincija, u kojima vladaju jednaki ili slični crkveni odnošaji, u svrhu, da raspravljaju o poslovima odnosnog područja. U glavnome vrijede za ovu vrst sinoda isti propisi, kao i za provincijalne. Naročito su se takove sinode sastajale u Sjevernoj Americi.

Codex određuje, da se obdržavanje takovih sabora može na zahtjev dotičnih biskupa dozvoliti od apostolske stolice, koja šalje na takovu sinodu legata, da joj predsjeda.

Zakonarstvo metropolita.

Metropolita imade prema biskupima sufraganima svoje crkvene provincije samo neka, točno opredjeljena prava. Njemu samome pripada zakonodavna vlast za čitavu provinciju samo na temelju posebnog papinog ovlaštenja, a inače pripada provincijalnoj sinodi. U glavnome imade nadbiskup u nadbiskupiji isti položaj, što ga zauzimlje svaki drugi biskup sufragan u svojoj biskupiji. Između njega i biskupa postoji razlika samo u tome, da on nemože obavljati one čine, koji ga označuju kao nadbiskupa u vanjštini prije nego dobije »pallium« (Ne može na pr. sazivati provincijalnu sinodu).

Zakonarstvo biskupa.

Biskupu kao nosiocu crkvene vlasti u svojoj biskupiji pripada zakonodavno pravo u crkvenim stvarima od onda, od kada je potvrđen od pape. Konfirmacijom dobiva on potestatem jurisdictionis, a konsekracijom potestatem ordinis. Zadaća je biskupa provađati opće crkveno pravo u svojoj biskupiji. U slučaju da biskup drži, da stanoviti opći crkveni zakon ne odgovara prilikama njegove biskupije, pripada mu pravo pretstavke na papu (ius remonstrandi), te do riješenja pretstavke može čekati sa provedenjem samoga zakona. Ipak nemože remonstrirati proti dogmatskim zaključcima sabora ili pape. Izdavati zakone može biskup samo za pripadnike svoje biskupije, no i unutar nje može biti osoba i zavoda, koji su izuzeti ispod njegove redovite jurisdikcije. On je kod izdavanja zakona za svoju biskupiju načelno samostalan, ali je ipak dužan u važnijim stvarima pitati kaptol za savjet. Ne pita li ga u odnosnim stvarima za savjet, nemože takva odredba steći kreposti, ako se kaptol protivi.

Zakonodavna vlast biskupa može se ticati svake vrsti odredaba na crkvenom području, ali samo unutar granica općega prava. Stoga može on bez papine potvrde izdavati zakone secundum i praeter ius commune, ali nipošto ne contra ius commune. Ako se koji biskupov zakon protivi općem pravu, može onaj, koji je tim zakonom povrijeđen, zatražiti od pape, da se dotični zakon proglasi ništetnim (lex nulla).

Biskupski se zakoni dijele na: a) litterae pastorales (pastirske poslanice) t. j. u blagoj formi poput opomene izdane odredbe ili na sve vjernike ili na kler biskupije; b) mandata, jednostavni propisi, koje bez obdržavanja osobite forme izdaje i potpisuje ili sam biskup, ili u njegovo ime generalni vikar, ili ih izdaje posebna biskupska duhovna oblast (ordinarijat, konsistorij), te se zato zovu i konsistorijalne ili ordinarijatske odredbe; c) diecezanski statuti jesu one odredbe, koje izdaje biskup uz fakultativno ili obligatorno sudjelovanje stolnog kaptola; d) statuta synodarum jesu kratke naredbe, što ih biskup izdaje uz sudjelovanje diecezanske sinode. Jezik im je latinski ili narodni.

Zakonarstvo diecezanske sinode.

Diecezanska sinoda jest zbor klera pojedine biskupije, koji se sastaje na poziv biskupa u svrhu, da pod njegovim predsjedanjem vijeća o crkvenim poslovima u biskupiji, te da ga svojim savjetom podupre u što uspješnijem djelovanju kod uprave biskupie.

Pravo sazivati diecezansku sinodu pripada svakome po papi potvrđenom biskupu, dok je generalni vikar može sazvati samo na temelju specijalne punomoći svoga biskupa.

Na diecezansku sinodu imadu biti pozvani i moraju doći kanonici katedralnog kaptola, zastupnici kolegijalnih kaptola, generalni vikari i dekani, dušobrižnici (župnici, upravitelji župa) i opati. Svi pozvani moraju doći, odnosno u slučaju zapreke ispričati se, dok zastupanje nije dozvoljeno.

Diecezanska se sinoda imade sazvati po mogućnosti u residenciji biskupa, a predsjeda joj biskup, odnosno onaj, koji ju je sazvao.

Svrha je diecezanske sinode, da se njome olakša uspješno upravljanje biskupije. Na njoj se izaberu barem 4 sposobna muža između dignitora i kanonika u katedralnom kaptolu, kojima može papa u slučaju potrebe povjeriti riješavanje prijepora u najvišoj molbi (iudices in partibus sive synodales). Zatim se izabire 6 sinodalnih eksaminatora za obdržavanje natječajnih ispita za župnike. U slučaju smrti kojeg od ovih imenuje biskup do saziva slijedeće diecezanske sinode na njegovo mjesto drugoga i to iudexa in partibus (iudex prosynodalis) uz prethodni savjet i sinodalnog eksaminatora (examinator prosynodalis) uz privolu kaptola.

Biskup može izdati na diecenzanskoj sinodi odredbe i bez prihvata sa strane sinode, jer ga ona samo potpomaže savjetom. Zakone izdane na diecezanskim sinodama potpisuje sam biskup, te stiču publikacijom odmah krepost za cijelu biskupiju, a ne trebaju ni revizije ni papina odobrenja za svoju valjanost.

Codex određuje, da se diecezanska sinoda imade obdržavati barem svakih 10 godina; nadalje oduzima kapitularnom vikaru pravo sazivati diecezansku sinodu.

Zakonodavstvo u biskupiji sede episcopali vacante ili impedita.

Kada se isprazni biskupska stolica prelazi na temelju pozitivnoga prava cjelokupna biskupska redovita jurisdikcija na stolni kaptol. Od tridentinskog sabora prelazi za vrijeme vakancije sva jurisdikcija na kapitularnog vikara, koji uz savjet kaptola upravlja biskupijom.

Codex određuje, da u slučaju, ako je biskup zapriječen (sede episcopali impedita) upravlja biskupijom generalni vikar ili drugi opunomoćenici; nema li takovih, tada određuje kaptol kapitularnog vikara. U slučaju ispražnjene biskupske stolice (sede episcopali vacante) upravlja i prema novome zakoniku biskupijom kapitularni vikar, koji si može kod toga odabrati jednoga ili više upravitelja imovine (ekonoma).

Zakonarstvo koadjutora.

Vrlo se često događa, da se pojedinome biskupu, koji nemože uslijed starosti, bolesti ili čega drugoga vršiti sam svoje dužnosti, daje pomoćnik (koadjutor), kojega imenuje papa.

Razlikuju se coadjutores sedi episcopali dati i coadjutores personae episcopi dati. Posljedni pak mogu biti cum iure successionis, koji ipso iure postaju biskupi dotične biskupije, kad se isprazni stolica, ili auxiliarii, koji nemaju toga prava. Punomoć koadjutora određuje se obično kod imenovanja.

Zakonarstvo u misionarskim zemljama.

Najviša oblast za misionare je congregatio de propaganda fide. Organizacija jedne misionarske zemlje

prolazi obično ove stadije. Najprije polazi na stanovito područje više misionara pod vodstvom jednoga apostolskog prefekta. Uz povoljan razvitak prilika postavlja se na njegovo mjesto apostolski vikar sa većim punomoćima. Obojica imadu u glavnom položaj rezidirajućeg biskupa. Između misionara mogu si izabrati trojicu iskusnih za savjetnike. U daljnjem razvitku podiže se apostolski vikarijat na misionarsku biskupiju, dok napokon više takovih biskupija sačinjavaju misionarsku crkvenu provinciju sa metropolitom na čelu.

Zakonarstvo vojničkih biskupa.

I vojničkim biskupima mora načelno pripadati zakonodavna vlast u njihovom djelokrugu. Po svojem položaju nemogu oni ipak to zakonarstvo vršiti potpuno samostalno, jer su donekle vezani na privolu vrhovne vojničke oblasti, prema kojoj su u nekoj podređenosti.

Zakonarstvo praelatorum inferiorum.

Biskupima su izjednačeni t. zv. praelati nullius, koji imaju svoj vlastiti, ni s jednom biskupijom u savezu ne stojeći teritorij s klerom i narodom, na kojem vrše potpunu jurisdikciju. Oni su načelno vezani na savjet svoga kaptola, ukoliko ga uopće imadu.

Ostali praelati inferiores mogu izdavati naredbe za podređene im crkve, klerike itd., ali njihovo zakonodavstvo imade značaj statutarnog zakonodavstva, te se tiče unutarnjih odnošaja dotične crkve ili zavoda.

Zakonarstvo kardinala.

Jurisdikciju poput biskupske (iurisdictionem quasi episcopalem) imadu i kardinali, koji rezidiraju u Rimu, u svojim diecezama. Ostali kardinali imadu istu vlast, koju imadu mjesni ordinariji u svojim crkvama, izuzevši jurisdikciju nad vjernicima.

Zakonarstvo papinskih legata.

Od najstarijega doba imenovali bi pape svoje poslanike, koji se zovu legati a latere, ako su kardinali. Njihova ovlaštenja određuju se od slučaja do slučaja. Osim toga imade papa svoje diplomatske zastupnike kod stranih država, koji se zovu nunciji ili internunciji. Na manje važnim mjestima postoje stalne apostolske delegature sa sličnim ovlaštenjima, kao što nunciji i internunciji. Nekada su papini poslanici imali veliku moć, ali novije pravo određuje, da legati nesmiju smetati ordinarijima u izvršivanju njihove redovite vlasti. Osim sada navedenih papinih opunomoćenika sa pravom poslaničkom službom (legati dati sive missi) imade i legacija, koje su na temelju historijskog razvitka danas samo puki naslov, koji je spojen sa raznim crkvenim ili državnim dostojanstvima (legati nati).

Autonomija ili statutarno zakonarstvo.

Pod autonomijom razumijeva se općim crkvenim pravom, ili napose dano ovlaštenje crkveno-pravno priznatim korporacijama, da svoje unutarnje odnošaje samostalno uređuju obveznim odredbama (ius statuendi statuta). Ovakove autonomne odredbe zovu se statuta. Za valjanost ovakovih statuta potrebno je, da ne prekoračuju predmeta autonomije, zatim da se kreću u granicama, koje im crkveno pravo određuje i da se kod njihova stvaranja obdržava propisana forma. Po općem, a i partikularnom pravu pripada autonomija katedralnim i kolegijalnim kaptolima, a po papinskim i biskupskim privilegijama muškim redovima i kongregacijama, arhiđakonatima i dekanatima, sveučilištima, bratovštinama i drugim raznim religijoznim društvima.

I. Kaptoli. Kaptoli nadbiskupskih i biskupskih crkva mogu izdavati sebi statuta. Za njihovu valjanost napose se ističe: a) Glede predmeta, da se kaptolski statuti mogu ticati samo unutarnjega života kaptola. Ovamo spadaju odredbe za primitak u kaptol, glede uprave s imovinom, glede dnevnih distribucija, glede držanja kaptolskih sjednica, glede discipline klerika, službenika i samih članova kaptola u kaptolskim stvarima, glede odnošaja kaptolskih činovnika, te napokon glede službe božje, molitava u koru itd.; b) Obzirom na druge granice nesmiju odredbe kaptola ići contra ius commune, contra iura superiorum, contra iura quaesita tertium, te uopće proti dobrobiti crkve; c) Glede forme izdavanja statuta imadu po općem mišljenju svi članovi kaptola s pravom glasa biti pozvani na sjednicu, a najmanje $^2/_3$ članova mora biti na sjednici prisutno, te zaključak stvoren većinom glasova; d) Statute valja stvarati samo onda, kad to zahtijeva potreba ili očevidna korist.

Prijeporno je pitanje, da li je za valjanost kaptolskih statuta nuždan konsens biskupa ili nije.

Kako se mogu stvoriti novi, tako se mogu potpuno ukinuti, ili djelomično promijeniti kaptolski statuti samo iz važnih razloga. I ovdje je prijeporno, da li je biskupov konsens nužan ili da li je dostatan stvoreni zaključak većine. Općenito je mišljenje, da za promjenu ovakovih statuta, koje je papa potvrdio, nije nužna njegova aprobacija.

II. Religiozni redovi. Papi pripada isključivo pravo dozvoljavanja osnutka religioznih redova (ordo religiosus). Glavari redova mogu izdavati naredbe za podredjenei m crkve, kler itd. Statute pak cum vi legis kao trajne norme za dotični krug mogu izdavati samo uz izričito ovlaštenje po pravilima reda. Svakome po papi aprobiranom muškom redu pripada pravo izdavati nove statute, dok ženskim redovima ovo pravo ne pripada, jer oni ovise dijelom o kojem muškom redu, a dijelom stoje pod jurisdikcijom biskupa ordinarija.

III. Razna druga društva (congregationes, confraternitates, universitates, sodalitates, collegia), kojima je svrha ili isključivo religiozna, ili među ostalima također religiozna na pr. podupiranje siromaka ili koja druga svrha, koju crkva u svom području unapređuje na pr. njegovanje znanosti, smatraju se kao instituta ecclesiastica, ukoliko su s crkvene strane odobrena, te ukoliko stoje pod crkvenom jurisdikcijom. Ovakova crkvena društva mogu kao korporacije s gledišta crkvenoga prava unutar priznate im autonomije pod navedenim uvjetima izdavati statute, koji se ne protive crkvenom pravu i ne diraju u ničiji djelokrug.

O konkordatu uopće.

Crkva i država imadu svaka svoje samostalno područje, ali su im ipak neke točke dodirne. Te njihove zajedničke stvari uređuju se međusobnim ugovorima, koji su tijekom vremena dolazili pod raznim imenima. Za najstariji ovakav ugovor t. j. wormski konkordat upotrebljavao se od ondašnjih pisaca izraz concordia, kasnije pak nadolaze imena pax, tractatus, pacta, conventio. Kosnički konkordat zove se concordia, a njegov sadržaj capitula concordata, te je odavle primljen naziv konkordat.

Konkordat je pismeno fiksirani dvostrani ugovor, sklopljen između pape kao predstavnika vrhovne crkvene vlasti i vladara kao predstavnika vrhovne državne vlasti u dotičnoj državi u svrhu, da se crkveni odnošaji u istoj državi trajno pravno urede.

Konkordat mogu kontrahenti sklopiti osobno ili po punomoćnicima. Pošto je ugovor sklopljen, proglašuje ga papa u konsistoriju kardinala, a vladar na onaj način, na koji se proglašuju zakoni u dotičnoj državi. Proglašeni konkordat ne mora sadržaviti sve točke sporazuma. Ovakove točke zovu se tajni članci konkordata, a sadržane su u međusobnim pismenim saopćenjima i t. d. Nakon obostranog proglašenja obvezatan je konkordat i sa strane crkve i sa strane države za sve, kojih se tiče. Pravna krepost konkordata za crkvu je ta, da se njime samo suspendira za crkveno područje u dotičnoj državi i opće i partikularno crkveno pravo, u koliko je ono s njim u protuslovlju, a za državu ta, da se njime ukidaju u dotičnoj državi svi protivni državni zakoni. Obvezna moć konkordata ne ograničuje se na vrijeme života kontrahenata, nego prelazi na njihove nasljednike u vlasti crkve odnosno države.

Ne izvede li se konkordat, tad je ugovor prekršen; ako ga se jedan kontrahent ne drži, tad nije niti drugi obvezan; ne drži li ga ni jedan ni drugi, tad je ugovor prekinut.

Promijeniti ili ukinuti konkordat mogu stranke jedino sporazumno ili novim ugovorom. Ako se konkordat ukine, a ne zamijeni novim, tad za crkveno područje stupa u krepost ius commune, dok kod države ne stupa tim aktom prijašnji zakon u krepost, nego bi se svakako morao izdati novi zakon.

Teorije o pravnoj naravi konkordata.

1. Teorija ugovora. Konkordat je dvostrani pismeni ugovor između vrhovne crkvene i državne vlasti, kao dvije ravnopravne i međusobno neovisne stranke. One

ga sklapaju na način, na koji se sklapaju ugovori, kojim se stranke obvezuju ne samo za sebe, nego i za svoje nasljednike;

a) Konkordat kao državni ugovor. Papa kao glava crkve ima samostalan položaj i djelokrug uslijed česa vrši vlast u crkvenom organizmu neovisno od svjetovnih vladara. Prema tome je papa u svojem položaju i djelokrugu suveren kao i svjetovni vladar, pak kao takav može on s drugim suverenima sklapati javnopravne ugovore;

b) Konkordat kao međunarodni ugovor. Mnogi pisci drže, da je konkordat pravi međunarodni ugovor, premda se on ne sklapa za dva naroda na raznim teritorijima, nego i sa strane crkve i sa strane države za isti narod na jednom istom teritoriju. To svoje mišljenje podupiru činjenicom, da konkordat radi o javnopravnim predmetima.

c) Konkordat analogan međunarodnom ugovoru. Neki kažu, da se konkordat ima prosuđivati po analogiji međunarodnog ugovora, jer da je podvržen svim posljedicama ovakovog ugovora.

2. Teorija privilegija. Neki pisci smatraju konkordat privilegijem, kojega daje papa dotičnoj državi odnosno vladaru, te ga on može uvijek samovlasno promijeniti ili ukinuti. Zastupnici ove teorije jesu kurijalci, zato se i zove kurijalna teorija. Oni polaze sa sredovječnog idealnog stanovišta, po kojemu je papa iznad svjetovnog vladara, ali više u dogmatskom, nego li u strogom juridičkom smislu. Ova teorija ne stoji, jer se država kao samostalna zajednica ne smatra podređenom crkvi, nadalje jer predmeti, o kojima rade konkordati nijesu takovi, u kojima je država crkvi podređena, nego su im zajednički

(res mixtae), a napokon su i gotovo svi pape priznavali konkordat dvostrano — obveznim ugovorom.

3. Legalna (zakonska) teorija. Ova teorija polazi sa stanovišta, da je država jedini izvor svega prava, i da su njoj svi ljudi unutar njezinih granica podvrženi dakle i javne korporacije, a takovom smatra crkvu. Konkordat je po toj teoriji samo izražaj suglasnosti nazora crkve i države u odnosnim predmetima, o kojima radi. On dobiva obveznu moć tek onda, kad ga državna vlast kao zakon proglasi, te ga kao takovoga može u svaki čas promijeniti ili ukinuti. Konkordat je dakle samo koncesija sa strane države. Zastupnici ove teorije ponajviše su protestanti. Razlozi, na kojima se ova teorija temelji pokazuju se neispravnima, budući, da je crkva kao univerzalna zajednica sa svojim posebnim zadaćama pozvana na samostalno djelovanje, te se kao takova nemože bez uštrba svojega opstanka jednostavno podvrći državnoj vlasti. Svjetovne pak vlade raspravljaju o crkvenim stvarima s papom kao s vrhovnim glavarom crkve.

Pojedini konkordati.

I. Njemačka. Neki smatraju kao najstariji konkordat ugovor između njemačkog cara Otona I. i pape Ivana XII. prigodom krunidbe toga cara.

Inače se smatra prvim Wormski konkordat (pactum Calixtinum), koji se sastoji od dva jednostrana očitovanja o tom predmetu: papin »Privilegium Calixti Papae II.« i carev »Praeceptum Henrici V. imperatoris, koji zajedno tvore konkordat, što su ga sklopili papa Kalixt II. i car Heinrik V. u Wormsu g. 1122. Car dopušta papi slobodan izbor, konsekraciju, te investituru biskupa prstenom i štampom, a papa dozvoljava, da izabrani biskup može slobodno primiti od cara svjetovna dobra (regalia), što mu je car podjeljuje žezlom, izuzevši dobra rimske crkve.

Na koncu kosničkoga sabora sklopio je papa Martin V. sa njemačkim narodom konkordat t. zv. capitula concordata.

Pošto kosnički konkordat nije proizveo željenog uspjeha, došlo je do t. zv. frankfurtskih ili kneževskih konkordata, koje sačinjavaju zaključci državnoga sabora u Frankfurtu g. 1446. i četiri bule pape Eugena IV. Time bijahu zaključci bazelskoga sabora priznati na neki način za podlogu odnošaja između pape i države u Njemačkoj.

Kao uvjet prije spomenutog konkordata postavio je papa Eugen IV. neku odštetu. Zato je sabor u Aschaffenburgu zaključio, da se ta stvar imade urediti na urečenom saboru u Nürnbergu, ako se sve to inače ne izvede na kraj sa legatom. Na temelju toga sklopio je car Fridrih III. s legatom pape Nikola V. Ivanom Carvajalom g. 1448. konkordat u Beču, koji se prema tome naziva bečkim, a često i aschaffenburškim.

Uslijed raznih kasnijih događaja izgubiše gornji konkordati svoju praktičnu vrijednost, te je u početku XIX. vijeka došlo do sklapanja konkordata između pape i pojedinih njemačkih vladara: a) s Bavarskom bio je sklopljen g. 1817. konkordat između papina legata kardinala Cousalina i zastupnika bavarskoga kralja biskupa, te kasnijeg kardinala Häfelina. Ovim se konkordatom uređuju biskupije, kaptoli, dotacije itd., ali on nije bio nikada onako proveden kako glasi; b) s kraljevinom Würtenberg sklopljen je konkordat g. 1857., ali je već g. 1861. stavljen izvan kreposti; c) s velikom vojvodinom Baden sklopljen

bi konkordat g. 1859., ali mu je već g. 1860. oduzeta krepost.

II. Francuska. Prvi konkordat sklopljen između pape Martina V. i francuskog naroda u Kosnici nije htio u Francuskoj ni kralj ni parlamenat priznati. G. 1438. proglasio je kralj Karlo VII. dekretom »pragmatique sanction« kao državni zakon zaključak skupštine biskupa u Bourgesu, kojom su prihvatili 23 zaključka bazelskog sabora.

Između pape Leona X. i kralja Franje I. došlo je g. 1516. do konkordata kojim je priznato kralju pravo imenovati biskupe i dr., ali su borbe i dalje trajale, te ih nije mogla dokrajčiti ni declaratio cleri gallicani.

Nakon revolucije sklopio je papa Pijo VII. sa Napoleonom konkordat g. 1801., kojim se uređuju odnošaji crkve i države, ali već g. 1802. uspostavio je Napoleon galikanske članke proglasivši t. zv. articles organiques. Pijo VII. prosvjedova protiv toga, ali bez uspjeha, dapače je i sam bio od Napoleona zasužnjen i prisiljen, da potpiše novi konkordat, kojega je zadobivši slobodu opozvao.

Uspostavom kraljevstva sklopio je Ljudevit XVIII. s papom Piom VII. novi konkordat g. 1817., kojim se ukida Napoleonov i organički članci, te se stavlja u krepost onaj od g. 1516., ali do provedenja novoga konkordata nije došlo, te je faktično vrijedio onaj od g. 1801. sa organičkim člancima.

God. 1906. stvorila je francuska republika zakon o rastavi države i crkve, kojim je konkordat sasvim odstranjen.

III. Nizozemska i Belgija. Napoleonov konkordat od g. 1801. bijaše uz neke preinake protegnut i na Nizozemsku i Belgiju, ali se dugo ne održa.

IV. Španjolska. Španjolski kraljevi stekli su s vremenom od papa najopširnija privilegija u crkvenim stvarima. Konkordati, koji su se sklapali sa Španjolskom, tiču se popunivanja i osnivanja biskupija, privilegija, crkvene discipline itd.

Nakon pada Napoleonova uspostavljeno je u Španjolskoj legitimno kraljevstvo, koje je bilo crkvi neprijateljsko. Konkordat bi doduše sklopljen g. 1851., ali se sa strane države sve više kršio.

V. Portugalska. S Portugalskom bio je sklopljen konkordat god. 1857. o popunjivanju indijskih biskupija, zatim konkordat g. 1886., kojega je provedba naišla na zapreke.

VI. Italija. Dok je Italija bila ovisna o Francuskoj sklopila je g. 1803. konkordat, kojemu je bio uzor francuski od g. 1801. Poslije pada Napoleonova raspade se Italija na manje državice, koje su nastojale sklopiti s papom konkordat. Jedan od najvažnijih takovih konkordata je onaj, kojega je sklopio papa Pio VII. i napuljski kralj Ferdinand I., a po njemu je katolička apostolska i rimska vjera jedina u kraljevini obih Sicilija. Za Veneciju i Lombardiju sklopila je Austrija s papom konkordat.

Ujedinjenjem Italije nastali su drugi odnošaji.

VII. Rusija. Između Rusije i pape sklopljena bi g. 1847. konvencija za katolike latinskog obreda, no ukazom bi kasnije proglašena neobveznom. G. 1867. bio je odnošaj katolika prema rimskoj stolici nanovo uređen.

Odnošaj katoličke crkve u Poljskoj bi uređen ugovorom od g. 1880., koji radi o imenovanju biskupa, o podizanju sjemeništa itd.

VIII. Crna Gora. Konkordat s Crnom Gorom bi sklopljen g. 1886. između kardinala Rampolle i tajnika kneza Nikole I. Jovana Sundečića. Ovim je konkordatom katoličkoj vjeri priznata sloboda u kneževini Crnoj Gori, te uspostavljena nadbiskupija barska, u kojoj imenuje nadbiskupa papa sporazumno sa crnogorskom vladom.

IX. Srbija. Između Srbije i pape bio je sklopljen konkordat g. 1914. po kardinalu Merry del Val i ministru Vesniću. Taj konkordat zajamčuje slobodno ispovijedanje katoličke vjere na području Srbije, te daje mnoge pogodnosti sa strane rimske stolice.

X. Austro-Ugarska. Josip II. (1780—1790.) zadojen idejama zapada bio je vrlo sklon febronianizmu nauka po kojoj papi ne pripada veća vlast nego drugim biskupima, a nosi ime po svom začetniku Febroniju), te uvede mnoge novotarije, kojim je nastojao, da što više ograniči vlast rimske kurije u svojoj državi. Papa Pio VI. pokušao je, da se s njime sporazumi, te u tu svrhu dođe i u Beč, ali uzaludno. Ipak je pred svoju smrt opozvao sam Josip II. mnoge odredbe, što ih bijaše izdao, a neke od tih njegov nasljednik Leopold II. a osobito Franjo II., koji je na samrtnoj postelji izrazio želju, da se jozefinski zakoni ukinu. U tu svrhu sastavio je njegov nasljednik Ferdinand I. komisiju, koja je imala promijeniti postojeće zakone i pregovarati s papom, ali tu namisao osujetiše burni događaji g. 1848., te se tada on zahvali na prijestolju, a vladu preuzme Franjo Josip I. (1848—1916.) On je g. 1849. cesarskim patentom postavio na mjesto jozefinskog državno-crkvenoga prava načelo, da svaka zakonito priznata crkva i vjerozakonska družba imade pravo na skupno javno vršenje vjere i samostalno uređivanje svojih odnošaja. Iste je godine pozvala vlada u Beč na vijećanje biskupe, za koje je gornji patent vrijedio. Tom prilikom došao je i zagrebački biskup Haulik). Na temelju zaključaka ovog zbora biskupa izašle su 2 cesarske naredbe g. 1850. Prvom se naredbom uređuje odnošaj katoličke crkve prama državnoj vlasti i to dosta povoljno za crkvu. Druga naredba uređuje pobliže odnošaj katoličke crkve u pogledu javne nastave.

Prema tome bio je pripravljen put, da se odnošaj između crkvene i državne vlasti sporazumom uredi, te je tako došlo do bečkog konkordata g. 1855., kojega je za papu sklopio pronuncij Viale Prela, a za cara kardinal Othmar Rauscher. Papa proglasio je konkordat bulom »deus humanae salutis auctor« kao crkveni zakon, a car cesarskim patentom. Kao sastavni dijelovi konkordata smatraju se općenito Rauscherovo pismo »ecclesia catholica« i papin breve »optime noscitis«. Sadržaj konkordata vrlo je različit. Crkvi se priznaje javnost i sloboda, dozvoljava se slobodno općenje između pape i biskupa, te onih i nižega klera; pod isključivo zakonarstvo crkve pripada unutarnje područje crkve. Pismom ministra bogoštovlja i nastave Thunna bili su pozvani biskupi monarhije na skupštinu u Beč. Iz Hrvatske bili su prisutni kardinal Haulik i biskup Strossmayer. Konferencija ta radila je o provedbi konkordata, te je izdala 80 članaka. Od kasnijih odredaba najvažniji je ženidbeni zakon, kojega većina pisaca smatra sastavnim dijelom konkordata. No ni ovaj austrijski konkordat nije bio u svim točkama posve proveden, a niti je njima uredjen odnošaj između crkve i države ostao dugo nepomućen.

Diplomom od g. 1860., kojom je narodima povraćen ustav, te austro-ugarskom nagodbom od g. 1867. i hrvatsko-ugarskom nagodbom od g. 1868. promijenili su se odnošaji i ustrojstvo monarhije. Liberalci i protestanti stadoše zahtijevati, da se konkordat ukine.

Još prije nego je Herbstov predlog (o uspostavi II. postavlja općeg građanskog zakonika,) postao zakonom, izdan je novi temeljni zakon g. 1867. o općim pravima državljanina, koji je načelno već dirao u neke ustanove konkordata. G. 1868. izađoše novi ženidnidbeni, školski i interkonfesionalni zakoni. Protiv svih ovih zakona prosvjedovali su ne samo austrijski biskupi, nego i papa u tajnom konsistoriju.

Kad je vatikanski sabor g. 1870. proglasio nepogrešivost pape, ukine vlada konkordat i to s razloga, što je u osobi jednoga kontrahenta t. j. pape nastala promjena. G. 1874. biše stvoreni novi zakoni o vanjskim pravnim odnošajima crkve, manastira, o uređenju prinosa za crkve i dr. Načelno ostala je krepost onim dijelovima konkordata, koji nisu novim zakonima bili promijenjeni.

Ni u Ugarskoj nije bio primljen konkordat od g. 1855. osobitim simpatijama. Prigovaralo mu se, da je u protuslovlju sa starim povlasticama apostolskog kralja ugarskog, te sa raznim ugarskim zakonima, dapače i sa samim kanonskim pravom. Ipak je crkvena pokrajinska sinoda u Ostrogonu i u Kaloči svečano prihvatila konkordat.

Tako je bilo u Ugarskoj sve do g. 1860. Tad se je stalo zahtijevati, da se uslijed povraćenja ustava svi zakoni i naredbe, koje su bile izdane za apsolutističke vlade stave izvan kreposti, jer nijesu bile izdane uz sudjelovanje sabora, pa da se uspostavi staro pravo. Kralj im potvrdi zahtjeve, te je tako i u Ugarskoj stavljen konkordat izvan kreposti.

U zemljama zastupanim u carevinskom vijeću polučila je ukinuće konkordata protucrkvena struja, dočim u Ugarskoj politička struja t. j. ustavna svijest, koja je išla za tim, da odstrani iz ustavnog života sve ono, što je apsolutističkog porijetla.

Posvemašnjim odstranjenjem konkordata po državnoj vlasti u Austriji g. 1874., a u Ugarskoj g. 1861. prestao je on biti državnim zakonom. No konkordat kao crkveni zakon ostao je i u Austriji i u Ugarskoj u kreposti, jer ga papa nije ukinuo.

XI. Hrvatska. I u Hrvatskoj i Slavoniji bio je proglašen i u krepost uveden konkordat patentom od g. 1855. Pošto banska konferencija od 1860., i hrvatski sabor od g. 1861. nijesu o dokinuću konkordata ništa pozitivna odredili, slijedi, da je on ostao i nadalje u kreposti. Ovo stanje nije promijenjeno ni hrvatsko-ugarskom nagodbom od g. 1868. po kojoj je pripalo bogoštovlje i nastava u našu autonomiju, te je to stanje postojalo i dalje, u koliko nisu stvoreni posebni konkordatu oprečni zakoni. To mišljenje potvrđuju izjave naših pravnika.

Nastaje pitanje, kako je sa konkordatom nakon prevrata od g. 1918. kod nas. Budući, da je slom bio političke naravi, to su svakako pali zakoni, koji su nas politički vezali uz Austriju i Ugarsku (n. pr. obranbeni zakon). Svi pak drugi zakoni ostali su u kreposti, ukoliko nisu dokinuti. Stoga mora i konkordat vrijediti u onoj formi u kojoj je bio prije sloma, izuzevši ipak neke ustanove kao one u popunjivanju biskupskih stolica i popunjivanja onih mjesta nižeg svećenstva, koja dobivaju dotaciju iz vjerozakonske zaklade, jer su ova oba prava bila personalni privilegij Hapsburgovaca i njihovih zakonitih katoličkih nasljednika.

XI. Konkordata bilo je i u prekomorskim zemljama, naročito u južnoj Americi. No ti konkordati ili

nijesu bili provedeni, ili su bili kršeni. G. 1887. sklopljen je konkordat između pape Leona XIII. i kolumbijske vlade. Ovaj konkordat je upravo ideal za odnošaj između katoličke crkve i države.

Bullae circumscriptionis.

Bullae circumscriptionis (circumscribere-omedjašiti), jesu takove bule, što ih pape izdavaju na temelju predhodnog dogovora s državnim vladarima odnosno vladama glede podignuća novih biskupija ili omeđašenje postojećih, glede uređenja kaptola, glede dotacija biskupa i td., te koje dotična vlast sa svoje strane proglasi obveznim državnim zakonom. Iz toga se vidi, da su ove bule slične konkordatima, jer i one imadu po svom postanku značaj ugovora.

Takove bule izdavaju se za one države, s kojima se nije mogao sklopiti iz kojega razloga konkordat (ponajviše protestanske države). Tako se nagodila Sveta stolica sa Pruskom, Hannoverom, te gornjom rajnskom crkvenom provincijom.

Sporazumljenje kod bula circumscriptionis biva obično diplomatskim putem ili dopisivanjem. Te se bule prije proglašenja podastiru dotičnoj vladi, da ih formalno potvrdi, a zatim je proglašuje papa i vladar, te time postaje crkvenim i državnim zakonom.

Državno zakonodavstvo na polju crkvenom.

U načelu protivi se crkva svakom pokušaju sa strane države, da ona izdaje kakove propise za njezino područje. Ipak crkva kao religiozna zajednica, koja postoji u državi, i koje su članovi ujedno članovi dotične države, zalazi gledom na svoje službenike i institute na svjetovno polje, gdje djeluje državno zakonarstvo. I povijest prava pokazuje, kako je često državno pravo uvelike utjecalo na razvoj crkvenoga

Crkva je recipirala mnoge ustanove rimskoga prava, te je dapače cijelo rimsko pravo, kako je ono sadržano u »Corpus iuris civilis« smatrala kao subsidiarno pravo, gdje je crkveno bilo nepotpuno. Naročito u germanskim zemljama živjela je crkva po rimskom pravu — ecclesia vivit lege Romana. Međutim i tragove germanskoga prava nalazimo u crkvenome.

Građanski zakoni, koje je crkva recipirala zovu se leges canonisatae. Neki razlikuju i t. zv. leges reprobatae, t. j. zakone, koje je crkva korigirala ili zabacivala.

Običajno pravo i pravo pravnika.

Uz pisano pravo — ius scriptum, imade također običajnoga prava — ius non scriptum. Ovo se pojavljuje u postojanom vršenju stanovitog običaja u nekom krugu ljudi. Vršenje nekoga običaja (consuetudo facti) nije ipak izvor običajnoga prava, nego samo njegov izražaj u vanjskom svijetu. Običajno pravo počiva na nekom vršenju kao izražaju stanovitog pravnog osvjedočenja. Ovakovo vršenje može nastati također i u crkvi, te stoga i u njoj može biti običajnoga prava.

Da pravni običaj postane crkvenim običajnim pravom potreban je po mišljenju većine pisaca konsens zakonodavca (consensus legislatoris). Ovaj konsens može se u pojedinim slučajevima izrikom podijeliti (consensus expressus) ili se misli, da je muče podijeljen (consensus tacitus) ili se naprosto predmijeva da je konsens dan (consensus praesumptus), ali se ovaj potonji ne smatra dovoljnim.

Uvjeti po kojima običaj postaje crkvenim običajnim pravom jesu:

1. Običaj treba da je u području stanovitog crkvenog zakonodavca (na pr. biskupiji), a nemože nastati u krugu, koji nema posebnog zakonodavca na čelu (na pr. u župi, kaptolu).

2. Usus. Običaj valja da se općenito, jednako i postojano vrši u dotičnom krugu vjernika. Po starijoj školi dostatna su dva naročito sudačka čina za postanak običajnoga prava, a po nekim pače jedan, ako se dugo vremena vrši. Treći kažu, da je stvar suca, da ustanovi, koliko čina treba u pojedinom slučaju obzirom mjesto i osobe.

3. Opinio iuris sive necessitatis. Vršenje običaja mora počivati na osvjedočenju dotičnoga kruga ljudi, da se tako po pravu mora da čini. To vršenje nesmije poticati iz bludnje, te mora biti slobodno i ne izazvano silom ili strahom. Nadalje ne smije to vršenje biti slučajnoi li čin udvornoga ponašanja.

4. Rationabilitas. Običaj mora biti razborit (rationabilis) kao i svaki zakon. Ne smije se protiviti božanskom pravu, općem moralu ni temeljnim crkvenim institucijama. Ako se protivi, tad je nerazborit (irrationabilis, corruptela iuris, abusus), te se imade zabaciti. Da li je koji običaj rationabilis imade prosuditi sudac.

5. Praescriptio. Vršenje običaja treba da traje neprekidno neko stanovito vrijeme, koje je potrebno, da se u narodu stvorila pravna svijest, te se na temelju iste vršenjem ustalilo neko pravno pravilo. No vrijeme nije po kanonskom pravu izrično određeno, te stoga postoji prijepor među kanonistima, kako se dugo mora vršiti običaj, da postane običajno pravo. Neki drže s obzirom na rimsko pravo o zastari 10 godina inter praesentes, a 20 godina inter absentes. Vrela kažu, da pravni običaj imade biti consuetudo legitime ili canonice praescripta.

Običajno crkveno pravo dijeli se: a) s obzirom na odnošaj prema crkvenom zakonu na consuetudo secundum legem (koje je posve u skladu sa zakonom), praeter ili ultra legem (koje ispunjava praznine u zakonskom pravu) i contra legem (koje ide protiv zakona i ukida postojeće pravo). b) S obzirom na opseg u kojem se razvija i vrijedi na consuetudo universalis (koje vrijedi u cijeloj crkvi), generalis (koje vrijedi u kojem većem dijelu crkve), specialis (koje vrijedi u pojedinim biskupijama) i specialissima (koje nastaje vršenjem običaja unutar kakove crkvene korporacije, kojoj pripada autonomija). c) S obzirom na vrijeme trajanja na consuetudo immemorabilis (koje postoji od davnine), longaeva (koje postoji od dugo vremena) i centenaria (quadraginta annorum) koje postoji preko 100 odnosno 40 godina).

Crkveni sudac može, izdavajući koji zakon, unapred zabraniti stvaranje običajnog prava protivnog dotičnom zakonu klauzulom »non obstante quacunque consuetudine«. Ipak su neki pisci mišljenja, da se i protiv zakona snabdjevenih takovom klauzulom mora dopustiti kasnije običajno pravo, ako je ovo snabdjeveno svim spomenutim uvjetima.

Glede poznavanja običajnog prava vrijedi pravilo »iura novit curia« t. j. crkveni sudac ima da pozna slučaj. Ako ovaj nije poznat sucu, imade ga dokazati onaj, koji se na nj poziva, a dokazati se može izravno (uredovnom svjedodžbom biskupa-ordinarija, sudačkim osudama, u kojima se na nj poziva i dr.) ili neizravno svjedodžbama, ispravama ili inim dokazalima, iz kojih se može razabrati eksistencija običajnoga prava.

Codex zahtijeva za consuetudo, koja potpunjuje ili ukida zakon, preskripciju od 40 godina, a za onu koja ukida zakon sa klauzulom derogationis, preskripciju od 100 godina ili od pamtivijeka.

Praksa, znanost i pravo pravnika.

Pod pravom pravnika razumijeva se proizvod djelatnosti pravnika na polju crkvenoga prava. Dijeli se na ono, koje nastaje djelatnošću crkvenih organa i na ono, koje je proizvod osoba, koje se pave znanošću. Djelatnost se pravnika može ograničiti samo na tumačenje zakona, a ne može biti izvorom crkvenoga prava.

1. Usus fori (forensis). Kod crkvenih oblasti, naročito kod sudova je običaj, da se stvore razna pravila o tijeku postupka, o vrsti rasprava itd. Sva ta pravila dolaze pod imenom »usus fori ili forensis«, koji može biti formalan ili materijalan. Formalan se sastoji u jednoličnom tečaju postupka, i dolazi pod imenima stylus curiae, praxis iudiciorum, observantia, mos, a materijalan se pak sastoji u jednakoj uporabi stanovitog pravnog pravila kod izricanja pravorjeka (auctoritas rerum perpetuo similiter iudicatorum). Usus fori crkvenih oblasti redovito ne stvara običajno pravo, ali ipak može biti usus fori jednoga višega crkvenoga suda važan za podređene sudove.

2. Djelatnost pravnika t. j. ljudi, koji se ex professo bave crkvenim pravom nemože biti izvorom prava, ali ipak nema sumnje o tome, da je djelatnost pravnika od vrlo velike važnosti, i da su nazori pravnika često usvojeni u zakonima.

Različite odredbe crkvenoga prava i njihova upotreba.

Crkveni zakon.

1. Crkveni zakon jest od nadležnoga crkvenoga zakonodavca izdano i dovoljno proglašeno pravno pravilo, kojim se trajno uređuju odnošaji crkve i unapređuje njezin boljak.

2. Izdavati crkvene zakone može papa za čitavo područje crkve i to sa ili bez sudjelovanja ekumenske

sinode, te biskup ili njegov zamjenik sa ili bez sudjelovanja diecezanske sinode za svoje područje.

3. Crkveni se zakoni dijele na leges praeceptivae (koji se tiču uzdržavanja, raširivanja i zadaće crkve) prohibentes (koji sadržavaju kakovu zabranu), poenales (koji pod prijetnjom kazne nešto nalažu ili zabranjuju), permissivae (koji niti zabranjuju, niti nalažu, nego se ostavljaju na volju pojedinca) i irritantes (kojim se proglašuje kakav sam po sebi valjani pravni akt već unapred pravno nevaljanim).

4. Svaki se zakon mora proglasiti, da se uzmognu njime vezati oni, za koje je izdan. Pod proglašenjem razumijeva se onaj čin, kojim se stanoviti zakon stavlja do općeg znanja.

a) Opći crkveni zakoni stiču krepost papinom potvrdom, a proglašuju se na samome saboru ili na provincijalnoj sinodi.

b) Od XIII. stoljeća ovamo stao se razvijati poseban način proglašenja papinskih odredba, koje se uopće vrijednosti (konstitucije). Kurijalni bi kurzori javno pročitali odnosnu konstituciju za vrijeme svečane službe božje, narodu sakupljenom u crkvi sv. Petra i sv. Ivana Lateranskog, pa se ona po tom pribila na vrata papinske kancelarije, na vrata crkve sv. Ivana Lateranskog i na vrata bazilike sv. Petra i napokon in acie campi Florae. Ovaj način proglašenja postao je trajnim vršenjem kao neko običajno pravo, spadajuće u stylus curiae Romanae. Ovakovo proglašenje obavljeno u Rimu (publicatio urbi facta) smatra se kao da je učinjeno za cijelu crkvu t. j. dotična se konstitucija smatra time publicata urbi et orbi. U novije su se doba slali samo pojedini otisci konstitucija biskupima, da ih u svojim biskupijama proglase. Osim toga tiskali su

se papinski zakoni prije u listu »Osservatore Romano«, te u listu »Acta Sanctae sedis«, a sada u listu »Acta apostolicae sedis«. Privilegiji i dispenzacije dostavljaju se putem nuncija, agenta ili pošte izravno dotičniku, a obvezuju ga čim ih primi.

c) Zaključke provincijalne sinode proglašuje metropolita pastirskim listom na kler, nakon što ih je revidirala congregatio super revisionen synodarum provincialium. Osim toga moraju ih proglasiti i biskupi i to na biskupskoj sinodi ili pastirskim listom. Ovo je proglašenje po biskupima sporedno.

d) Statuta diecezanske sinode proglašuju se u javnoj sinodalnoj sjednici. Pastirski biskupski list proglašuje se u svim župnim crkvama za vrijeme svečane službe božje. Odnosni broj tiskanih biskupskih listova šalje se pojedinim župnicima. Obveznu moć stiče biskupska odredba, čim je proglašenje obavljeno a nije određen kakav poseban rok obvezatnosti.

5. Obvezna moć zakona počinje načelno odmah nakon njegova proglašenja. No pošto vrijedi načelo »ignorantia facti non iuris excusat« pokazalo se potrebnim, da se uzme neki razmak vremena od proglašenja općeg zakona do onog časa, kad ima početi njegova obvezna moć (vacatio legis). Po starom pravu počima obvezna moć zakona izvan Rima 2 mjeseca iza proglašenja, ako u njemu samome nije određen kakav posebni rok. Terrae missionis izuzete su iz toga pravila radi udaljenosti i neprilika u stranom svijetu.

Codex određuje, da obvezatnost crkvenog zakona počinje tri mjeseca iza proglašenja u »Acta Apostolicae Sedis«, ako nije naročito drukčije određeno.

6. Ius cogens je ono pravno pravilo, koje nešto apsolutno zabranjuje ili nalaže, a ius dispositivum je ono pravno pravilo, koje je prepušteno slobodnoj dis-

poziciji (raspoložbi) stranaka. U crkvenom pravu vrijedi načelo, da pravna pravila vrijede unutar stanovitog crkvenog područja. Prema tome može biti u pojedinim biskupijama pravo različito, te dapače na istom području može biti raznovrsnih prava. Odatle može doći do pitanja, koje pravo vrijedi? Naravna je stvar, da kao principielno pravo vrijedi ius commune na svakom pojedinom teritoriju. No ukoliko na stanovitom teritoriju ima partikularnog prava, imade ovo kao iznimka prednost pred ius commune. Isto tako dolaze pred partikularnim pravom u biskupiji statuta. Pred svakom pak normom stoje privilegiji.

Privilegiji.

I. Crkveno pravo upotrebljava izraz privilegium kao općenitu oznaku za svaku trajnu ili pismenu iznimku od crkvenoga zakona, kojom crkveni zakonodavac daje fizičkim ili moralnim osobama specijalnim zakonom iznimku od crkvenoga zakona. Pod privilegijem u užem smislu razumijeva se posebna trajna pravna norma, kojom se za neke osobe čini iznimka od zakona. Gracian veli: Privilegia sunt leges privatorum, quasi privatae leges.

II. Privilegia dijele se: a) s obzirom na njihov odnošaj prema općem pravu na privilegia contra ius commune (ukidaju opće pravo) i praeter ius commune (određuje nešto, čega nema u općem pravu); b) S obzirom na njihov učinak na privilegia affirmativa (daju ovlašteniku pravo nešto činiti, što prije nije smio) i negativa (daju ovlašteniku pravo nešto propustiti, što po općem pravu ne bi smio). c) S obzirom na to, kome pripadaju na privilegia personalia (pripadaju pojedincu kao takvome), realia (pripadaju stanovitom mjestu, crkvenoj službi, časti) i mixta (pripadaju stanovitoj korporaciji, te se svaki njezin član može njima služiti). d) S obzirom na razlog, s kojega se privilegia podijeljuju na privilegia pura (podijeljena lih iz naklonosti ili milosti) i remuneratoria (podijeljena za kakovu činidbu, ili vezana na kakovu protučinidbu). e) S obzirom na trajanje na privilegia perpetua (dana bez vremenskog ograničenja) i temporalia (dana na neko stanovito vrijeme). f) S obzirom na opseg na privilegia communia (služe boljku neke cijelosti) i privata (službe boljku pojedinaca). h) S obzirom na izvor na privilegia iuri communi inserta ili clausa in corpore iuris (sadržana u corpus iuris ili u kakovom drugom općem zakonu) i extra corpus iuris ili per speciale reseriptum data (podijeljena posebnim, u toj zbirci ne sadržanim zakonom). i) Privilegia primo et per se concessa (originalno stvorena privilegia) i per communicationem (postojeća privilegia koja se prenašaju na drugu osobu).

III. Privilegij podjeljivati može svaki zakonodavac unutar svoga zakonodavnoga područja i to contra, praeter i ultra ius commune. Samo papa može izdavati i takove privilegije, koje će vrijediti svuda u crkvi. Biskupi i praelati inferiores nadležni su za izdavanje privilegija za svoje zakonodavno područje. Ipak nemogu bisupi izdavati privilegija ni proti ius commune ni proti privilegijama izdanima od apostolske stolice. Oni mogu podjeljivati privilegije samo iz vanrednih razloga, na pr. podupiranje misija, znanosti i umjetnosti.

Codex je odredio, da se privilegiji mogu steći i običajem ili dosjelošću, jer stoodišnji posjed privilegija ili od pamtivijeka potvrđuje mišljenje, da je upitni privilegij uistinu i podijeljen.

IV. Prema načelima kanonskoga prava i regulama cancelariae apostolicae mora se privilegij pismeno izdati, da bude krepostan. On se podjeljuje reskriptom gratiae, koji se izdaje u formi brevea, ali se može u osobito važnim slučajevima podijeliti i u formi bule. Privilegiji se smatraju zakonom, premda oni u rimskom pravu nisu objektivno, već subjektivno pravo.

Privilegije, kojima se podijeljuju pojedinim osobama milosti, moraju te osobe prihvatiti, da budu kreposne; vrijedi načelo: invito beneficium non datur. Krepost privilegija, koji su izdani motu proprio počinje prihvatom sa strane onih, kojima je podijeljen, dok privilegia ad praeces concessa stiču krepost odmah čim je sastavljena isprava, a to zato, jer se predmnijeva, da je prihvat već u molbi. Privilegia odiosa, moraju se saopćiti onima, kojima se ograničuje pravo, te istom onda stupaju u krepost.

Privilegovani ne mora se služiti privilegijem, a može se njime služiti samo u onom području, za koje glasi. Kod raznih privilegija, koji su podijeljeni raznim osobama treba gledati, da li oni mogu jedan uz drugog postojati, ili se isključuju. Tada vrijedi pravilo, da više specialni privilegij ima prednost pred manje specialnim, manje ograničeni pred više ograničenim te onaj što ga izdaje viši zakonodavac pred onim, što ga izdaje niži zakonodavac. Ako je privilegij u protuslovlju s kakovim specialnim zakonom ili pravom treće osobe ili običajnim pravom, tad on mora imati derogatornu klauzulu. Onaj, koji se smatra privilegijem povrijeđen može se potužiti na biskupa ili papu prema tome, od koga je privilegij podijeljen, te tražiti, da se uspostavi prijašnje stanje, što se u nekim slučajevima može i dogoditi.

Codex je odredio, da u buduće privilegije sadržane u njemu, ukidaju opći zakoni koji su s privilegijem u protuslovlju.

V. Na molbu privilegovanog imade svaki biskup dužnost štititi ga u pravu, koje mu je privilegijem podijeljeno.

VI. Obnova, odnosno potvrda privilegija može ići za tim, da se na mjesto izgubljene ili oštećene isprave daje nova isprava, pa se time privilegirani zaštićuju od svakog napadaja. To je t. zv. confirmatio privilegii in forma communi ili ordinaria. Ovakovom potvrdom ne dobiva privilegovani više prava, nego ga je imao prije. Ako se pak potvrđuje ispravnost privilegija i ako uz to kaže, da dotični privilegij stoji u kreposti, tada je to t. zv. confirmatio specialis ili ex certa conscientia.

Dispenzacije.

I. Pod dispenzacijom razumijeva se oslobođenje od nekog postojećeg zakona za pojedini slučaj, što ga je odredio zakonodavac, i to tako, da dotični zakon za dotični konkretni slučaj nema nikakove kreposti, ili ako je već nastupilo njegovo djelovanje, nema nikakovih pravnih posljedica. Iz toga se vidi, da dispenzacija može biti antecedens i subsequens.

Razlika između privilegija i dispenzacije je u tom, da privilegij stvara objektivno pravo, dok dispenzacija stvara samo ovlaštenje; nadalje je privilegij trajna norma dok dispenzacije nakon uporabe u konkretnom slučaju prestaju; napokon dokida privilegij općenito pravno pravilo trajno i na njegovo mjesto postavlja posebno pravo, dok dispenzacija ne ukida pravna pravila, nego im samo za stanoviti slučaj oduzima krepost.

II. Papa može dispenzirati od općeg crkvenog prava, a to svoje ovlaštenje vrši u pravilu pro foro interno po svojoj oblasti, koja se zove poenitentiaria, a pro foro externo po datariji. To vrijedi za zemlje sa redovitom crkvenom upravom, a za misionarska područja podjeljuje oproste pro utroque foro kongregacija de propaganda fide.

Biskupi mogu na temelju svoje vlasti dispenzirati od diecezanskih zakona provincijalne sinode, a od općih zakona u toliko, u koliko im je to dozvoljeno zakonom (vi legis), običajem (vi consuetudinis) i papinom dozvolom (iure delegationis).

Codex određuje, da biskupi mogu dispenzirati od svega, od čega običaje dispenzirati Sveta stolica, i to u slučaju, da bi bilo teško obratiti se na svetu stolicu i ujedno velika žurba.

Župniku ne pripada po prijašnjem pravu dispenzirati, budući da je on samo upravni, a ne zakonodavni organ.

Codex određuje, da iz vrlo važnih razloga mogu i župnici dispenzirati pojedine vjernike od općega prava u pogledu zapovjedanih blagdana i posta.

Da se dispenzacija može pravovaljano podijeliti potrebno je, da postoji zakonito valjan razlog (justa causa) ili sila (urgens necessitas) ili veća korist (maior utilitas). Zatim moraju biti razlozi, koji se navode u molbi istiniti, jer dispenzacija postignuta obreptione ili subreptione vuče za sobom ništetnost. Nadalje se zahtijeva, da se dispenzacija podjeljuje causa cognita i summa maturitate t. j. da se stvar točno istraži i zrelo prosudi, te napokon, da se ona podjeljuje besplatno (gratis).

Tumačenje zakona (interpretatio legis ecclesiastici).

Tumačenje je ona djelatnost, kojom se ustanovljuje pravi smisao pravnoga pravila i utvrđuje njegov sadržaj.

Tumačenje može biti: interpretatio litteralis (kada se ono, što je u pravnim pravilima sadržano drukčije

izrazi, a da se tim niti što dodaje niti oduzimlje), per modum declarationis (kada se ne gleda samo na riječi, nego i na smisao pravnog pravila, te se na tom temelju ustanovljuje, što se ima razumijevati pod onim, što je u pravnom pravilu rečeno, i da li se može dotično pravno pravilo uporaviti ili ne), legalis (autentična — kad potiče od samog zakonodavca, a imade krepost zakona), usualis (kad tumačenje uslijedi putem običaja) i doctrinalis (kad znanstvena djelatnost tumači neko pravno pravilo.)

Mnogi luče tumačenja na gramatičko (kad se ima ustanoviti gramatički savez pojedinih riječi i izreka), logično (kad se gleda na sadržaj i smisao), historično (kad se znaju prilike onoga vremena, kad se zakon stvarao) i sistematsko (kad se zna, kakav položaj zauzima pravno pravilo u organizmu crkvenoga prava).

Prema posljetku što ga tumačenje steče, može se tumačenje lučiti na interpretatio declarativa ili comprehensiva (kad se tumače pojedine riječi, te zakon vrijedi baš prema slovu za one slučajeve, za koje može prema strogom smislu vrijediti), extensiva (kad se zakon proširuje, t. j. kad se pod stanovito pravno pravilo uzimaju takovi slučajevi, koji se nebi mogli po strogom smislu zakona uzeti) i restrinctiva (kad se zakon sužuje, te se iz opsega zakona apstrahiraju stanoviti slučajevi, premda bi se po strogom shvaćanju imali subsumirati pod zakon).

Kod tumačenja zakona ustalila su se neka opća pravila, a to su: a) In tota parte non est dubium contineri; b) Ius maius in se continet, quod est minus; c) In re dubia benignior est interpretatio retinenda; d) Exceptio a regula firmat regulam in aliis. S ovim pravilima usko je skopčan argumentum a contrario,

t. j. ako zakon ustanovljuje za stanoviti slučaj iznimku tada se predmijeva, da za druge slučajeve ta iznimka neka kreposti. Ako se ovakovim tumačenjem dođe do protuslovlja sa naravi predmeta, tada se ovaj način tumačenja nemože uporabiti.

Što se tiče privilegija, to vrijede glede njih u pogledu tumačenja u glavnom ista pravila, koja vrijede i za ostale norme. Kod tumačenja kaznenih zakona vrijedi pravilo: in poenis benignior interpretatio est adhibenda.

Zakon se može tumačiti i analogijom. Analogija je riješenje stanovitog pravnog slučaja, za koji nema u pozitivnom pravu norme. To može biti ili analogia legis (ako se postojeće pravno pravilo slično uporabi na novi slučaj) ili iuris (ako se čitav kompleks jednog pravnog područja prenese na drugo poradi sličnosti razloga.

Prestanak kreposti zakona.

Zakon prestaje sam po sebi, ako nema više razloga i svrhe radi koje je bio izdan (cessante vatione cessat lex ipsa). Nadalje prestaje zakon, ako isteče vrijeme za koje je izdan, ili ako postane štetan za opće dobro. Osim ovih slučajeva može i sam zakonodavac zakon promijeniti ili staviti izvan kreposti i to izrekom (revokacijom), a to se može dogoditi kad se zakon posve ukine (abrogatio) kad se djelomično ukine (derogatio) ili kad se izda drugi zakon, koji je starome protivan (obrogatio).

Kad o jednom predmetu postoji više pravnih pravila i ta dođu u sukob nastaje kolizija, koja se mora riješiti i to po načelnom pravilu: lex posterior derogat legi priori. Ako je pak prijašnji lex generalis, a kasniji lex specialis, tad vrijede pravila: lex generalis posterior derogat legi speciali priori, te lex speciaalis posterior derogat legi speciąli priori, te lex speciaposterior derogat legi generali priori. Nasuprot ne ukida kasniji lex generalis stari lex specialis, ako se to izrijekom ne izreče (lex posterior generalis non derogat legi speciali priori, nisi eiusdem expressam mentionem faciat). Osim toga može se prijašnji zakon ukinuti ,običajem, privilegijem ,dispenzacijom za pojedini slučaj i iritacijom (izrična izjava sa strane višeg zakonodavca, da zakon nema pravne kreposti).

Opće zakone mogu ukinuti opći crkveni sabori, papa i protivni običaj.

Papinski se zakoni mogu mijenjati zaključkom ekumenskog sabora, običajnim pravom, konkordatom i novim papinskim zakonom.

Biskupski se zakoni mogu mijenjati zaključkom ekumenskog sabora, običajnim pravom, konkordatom papinskim zakonom i novim zakonom provincijalne sinode.

Privilegij prestaje, ako isteče vrijeme, za koje je izdan, nastupom suspenzivnog i resolutivnog uvjeta, personalni privilegiji smrću privilegirane osobe, a realni propašću predmeta, s kojim je dotični privilegij skopčan, odrekom osobe, za koju je privilegij izdan, nevršenjem (non usu) kroz stanoviti broj godina i opozivom (revokacijom) u nekim slučajevima. Ti slučajevi jesu: a) kad to traži salus publica ili nužda; b) kad to traži osoba, kojoj je dotični privilegij na teret i c) kad su otpali razlozi, s kojim je bio izdan.

Dispenzacija prestaje opozivom, odrekom i kad prestane razlog, za koji je dotična dispenzacija bila podijeljena.

B. FORMALNI IZVORI CRKVENOGA PRAVA.

O formalnim izvorima crkvenoga prava uopće.

Mnogobrojni crkveni propisi svrstali su se u zbirke, a te su kronologijske ili sistematske, privatne ili službene, opće ili partikularne, te vjerodostojne (antentične) ili lažne (aprokrifne). Ovim zbirkama je svrha, da se unapredi poznavanje crkvenoga prava i olakša njegova poraba u svagdanjem životu. Ovakove zbirke crkvenoga prava nazivale su se navlastito u starije doba »collectiones canonum«, jer sadržavaju zaključke nazvane »canones«, premda su znale sadržavati osobito kasnije i različite odredbe papa, dapače i carske konstitucije i franačke kapitulare. Nasuprot tome naziva se uopće sve, iz česa se može crpiti poznavanje crkvenoga prava, formalnim izvorom crkvenoga prava u širem smislu.

Izvori crkvenoga prava dijele se na tri periode: a) razdoblje prije Gracijanova dekreta do g. 1150.; b) Vrijeme, u kojem su napisane zbirke, koje sačinjavaju corpus iuris canonici g. 1150.—1500. c) Razdoblje nakon zaključenja corpus-a g. 1500 do danas.

a) CRKVENO-PRAVNI FORMALNI IZVORI DO GRACIJANOVOG DEKRETA.

Crkveno-pravni formalni izvori prvih vijekova opstanka crkve.

U najstarije vrijeme opstanka crkve bijaše sv. Pismo, te tradicija apostola i njihovih nasljednika jedino vrelo, iz koga su se crpla pravila za vanjski kršćanski život. Razlog tome, da nije u to doba bilo još i drugih formalnih izvora jest taj, što su u to doba bila proganjanja kršćana, a i sama crkvena zajednica bila je slabo uređena.

1. Sv. pismo (biblia sacra) dijeli se na Sv. pismo staroga zavjeta (testamentum veteris foederis), koji je crkva našla već kao zaključenu zbirku i Sv. pismo novoga zavjeta (testamentum novi foederis), koji je pravi izvor, iz koga su prvi kršćani crpli pravila za vanjski život.

Tridentinski sabor utvrdio je spise Sv. pisma kao formalni izvor crkvenoga i to božanskoga prava. On je ujedno odredio i tekst tih spisa, koji se ima smatrati antentičnim, a to je »vulgata« t. j. latinski prijevod staroga i novoga zavjeta od sv. Jeronima po prvobitnom tekstu.

2. Spisi crkvenih otaca i učitelja. Crkveni oci su oni crkveni pisci iz prvih vijekova kršćanstva, koji su svojim spisima djelovali oko učvršćenja i raširivanja kršćanske vjere (na pr. Klement rimski, Ignacij, Polykarp). Crkveni oci (doctores ecclesiae) su oni crkveni pisci, koji su se istakli učenošću, ispravnošću naučavanja i svetim životom (na pr. Atanazije, Ambrosije, Grgur Veliki). Uzima se, da granica vremena crkvenih otaca siže do 4. vijeka.

Crkveni spisi crkvenih otaca i učitelja nisu baš neposredni izvor božanskoga prava, nego potpuno svjedočanstvo za onaj izvor božanskoga prava, koji je sadržaj u predaji.

Pseudo-apostolske ili apokrifne zbirke.

Već rano pojavila su se na istoku djela pod imenom apostola, ali je sigurno, da ta djela ne potiču od njih i zato su nazvana pseudo-apostolskim ili apokrifnima. Njima nije bila namjera, da nešto pod imenom apostola krivo i lažno iznesu, nego da se time izrazi velika starost i podigne auktoritet onoga, što sadržavaju.

1. **Διδαχή τῶν δώδεκα ἀποστόλων** (doctrina duodecim apostolorum) je najstariji crkveni kršćanski red, a nastao je koncem 1. ili početkom 2. vijeka.

2. **Κάνονες ἐκκλησιαστικοί τῶν ἁγιῶν ἀποστόλων** (canones ecclesiastici sanctorum apostolorum) apostolski crkveni red, nastao početkom 3. vijeka u Egiptu.

3. **Ὅρος κανονικός τῶν ἁγίων ἀποστόλων** (definitio canonica sanctorum apostolorum) iz 4. vijeka; sadržaje kanonički zakon sv. apostola.

4. **Διδασκάλια τῶν ἀποστόλων** (ordinatio ecclesiastica apostolorum) nastala koncem 3. vijeka u Siriji. Ova zbirka od 6 knjiga govori potanko o svim stvarima života krščanske zajednice te je važna za povijest najstarijeg uređenja crkve.

5. **Διαταγαί τῶν ἀποστόλων** (constitutiones apostolorum) sastoji se iz 3 samostalne zbirke, koje su koncem 4. ili početkom 5. vijeka spojene u jednu.

6. Canones apostolorum je kratka zbirka pravnih pravila uzetih većinom iz kanona starih sinoda. Nastala je u Siriji koncem 4. vijeka, i to po mišljenju nekih od raznih autora, dok drugi drže da ih je sastavio isti autor, koji je priredio apostolske konstitucije

Najstarije zbirke kanona na istoku.

I. Kronologijske zbirke. Kad je prestao progon **kršćana**, obdržavale su se u 4. i 5. vijeku na istoku mnogobrojne, što opće, što partikularne sinode, kojih zaključci imađahu strogi zakonski značaj, te postizavahu pod imenom »canones« veliki ugled u crkvi. Mnogobrojne kanone tih sinoda stadoše sakupljati i popisivati. Te prve zbirke kanona pojedinih sinoda sadržavale su kronološkim redom kanone pojedinih sinoda. Njih danas više nema, a poznate su samo, u koliko su u prijevodu unišle u zbirke na zapadu. One bijahu privatne radnje, te nijedna od njih nije bila izrijekom priznata po kojoj sinodi, da time stekne službeni značaj.

II. Sistematičke zbirke. U 5. vijeku bijaše više ovakovih u pređašnjoj točki navedenih zbiraka, koje su pod tekućim brojem sadržavale kanone istočnih sabora i u kojima su stari apostolski kanoni njihova ugleda radi bili stavljeni na početak. Iz pravnog gradiva sadržanoga u ovim najstarijim grčkim zbirkama, stadoše se u VI. vijeku na istoku sastavljati po materijama sređene sistematičke zbirke.

Dvije takove zbirke sastavio je Johannes Scholasticos«. Prva zbirka „συναγωγή κανόνων“ sadržaje kanone, od kojih svaki označuje svojim natpisom predmet, koji se u njemu obrađuje. Drugo djelo toga pisca »collectio LXXXVII. capitulorum« jest izvadak iz Justinijanovih novela.

III. Nomokanoni. Mnogi svjetovni zakoni uređivali su građanski položaj crkve, dotično podupirali crkvene zakone. Rano stadoše na istoku obje vrsti zakona u sistematičkim zbirkama spajati, da tim olakšaju njihovu uporabu. Ova osobita vrst pravnih zbiraka na istoku poznata je pod imenom nomokanon t. j. zbirka, koja sadržaje uz crkvene zakone (canones) i svjetovne zakone (νομοι), koji zasjecaju u crkveno područje.

1. Nomokanon u 50 naslova pripisivan, no po svoj prilici krivo, Ivanu Skolastiku, nastao je koncem VI. vijeka, tako, da su se u „συναγωγή“ Ivana Skolastika u svaki naslov iza kanona uvrstili odgovarajući svjetovni zakoni.

2. Nomokanon iz VII. vijeka za cara Heraklija pripisan prvobitno Fociju, ali zaista po njem prerađen.

Najstarije zbirke na zapadu

A. Latinski prijevodi kanona istočnih sabora. Kanoni istočnih sabora bijahu sastavljeni u grčkom jeziku. Da se ipak ovi rasprostrane i na zapadu stalo ih se prevađati na latinski jezik. Od ovakovih zbirka, koje su sadržavale kanone istočnih sabora u latinskom jeziku, bijahu na zapadu već u 5. vijeku navlastito dvije u porabi, koje su stekle veću važnost.

1. Versio Isidoriana ili Hispana nazvana tako stoga što jedna kasnija španjolska zbirka sadržaje kanone istočnih sabora po ovom prevodu. Pošto se ova kasnija zbirka pripisivala sv. Isidoru, to mu se i ova versio pripisivala, premda je on nije priredio, nego je čini se u Italiji nastala.

2. Versio Itala (translatio Prisca) nazvana potonjim imenom stoga, što Dionisius Exiguus govori o jednoj prisca translatio, koju on nastoji popraviti. Ova zbirka sadržaje kanone istočnih sabora i versio Isidoriana.

B. Zbirke kanona zapadnih sabora. Pomalo stalo se je i zaključke zapadnih sabora sakupljati u zbirke. Ove na zapadu sastavljene razlikuju se od istočnih u tome, što su u njima uz zaključke sabora (canones) uvrštavani takodjer i papinski listovi (decretales), dapače i drugo gradivo.

I. Zbirke u Italiji. 1. Zbirke Dionisija Exiguusa. Prva zbirka sastoji od 50 apostolskih kanona i zaključaka istočnih sabora, kojima je dodao i neke afričke kanone, a druga iz dekretala preminulih papa od Siricija do Anastazija II.

Ove dvije zbirke bijahu kasnije spojene u jednu pod imenom »codex canonum« ili »collectio Dionysiana«. Premda ta zbirka nije bila službena, ipak je stekla veliki ugled.

2. Dionysio-Hadriana. Dionizijevoj zbirci bi s vremenom dodan razni materijal. Tako uvećanu zbirku pokloni papa Hadrijan II. caru Karlu Velikome, koji ju je recipirao na saboru u Aachenu kao »codex canonum«.

3. Collectio Avellana sastavljena je od nepoznatog pisca po svoj prilici u VI. stoljeću, a sadržaje 246 listova careva i rimskih prefekata, te papa i biskupa bez strogog kronologijskog poretka. Piscu je bila nakana, da skupi gradivo, kojega nema u drugim zbirkama.

II. Zirke u Galiji. 1. Collectio Quesnelliana: Koncem V. vijeka nastala je u Galiji zbirka pod imenom »codex canonum ecclesiae Romanae«, koju je prvi izdao francuski učenjak Quesnell, te joj odatle i ime. Sadrži kanone pomiješane sa papinskim dekretalima, pismima afrikanskih biskupa na pape itd.

2. Collectio Dacheriana imade ime po svome izdavaču. Nastala je u VIII. ili IX. vijeku, a gradivo joj je crpljeno iz Hispane i Hadriane. Radi o raznim stvarima.

3. Collectio quadripartita sastoji od 14 knjiga, a radi ponajviše o prestupcima.

III. Zbirke u Africi. 1. Codex canorum ecclesiae Africanae sadržaje sve kanone do kartaškog sabora, koji su u ono doba vrijedili u Africi.

2. Breviatio canonum je izvadak zaključaka afričkih i istočnih sabora, sastavljen u VI. vijeku.

3. Concordia canonum je sistematička preradba Dionizijeve zbirke u 300 titula.

IV. Zbirke u Španjolskoj. 1. U Španjolskoj obdržavane su počam od IV. vijeka mnogobrojne partikularne sinode, te je tamo dosta rano bio sakupljen partikularni i općenito recipirani materijal u zbirku »codex canonum«.

*

2. Capitula Martini Bragarensis je zbirka, sastavljena po Martinu, nadbiskupu u Bragi. Sadržaje izvadke španjolskih, galskih, afričkih i istočnih sabora.

3. Collectio Isidoriana (Hispana) nastala je kratko vrijeme iza sabora u Toledu (g. 589) pomnožavanjem i revizijom neke druge zbirke. Sastoji od dva dijela. Prvi dio sadržaje zaključke istočnih, afričkih, galskih i španjolskih sabora, a drugi dio sadržaje dekretale papa počevši od Damasa do Grgura Velikoga. Dok je nesumnjivo, da je ova zbirka nastala u Španjolskoj, razilaze se mišljenja, tko ju je sastavio. Dugo vremena pripisivala se krivo sv. Izidoru, biskupu seviljskom, radi čega bi prozvana »collectio Isidoriana«. Ova je zbirka imala u Španjolskoj veliki ugled.

V. Zbirke u Engleskoj i Irskoj. Od zbirka iz tih krajeva najznatnija je zbirka kanona domaćih i vanjskih sabora iz VIII. vijeka. Prema njezinom sadržaju razabire se namjera, da se uz propise rimske crkve što više sačuva domaće crkveno pravo.

Crkvene zbirke posebnih vrsta.

Uz zbirke, koje su gotovo isključivo sadržavale crkveno pravno gradivo, bijaše i takovih, koje su sadržavale i razno drugo gradivo, koje ne spada u crkveno pravo, kao ulomke iz djela crkvenih pisaca, razne propise i odredbe i dr. Ovakove su kompilacije od neke važnosti za crkveno pravo.

1. Capitula episcoporum jesu statuti, izdani u VIII. i IX. vijeku ponajviše od franačkih biskupa, na diecezanskim sinodama u svrhu, da odredbe provincijalnih sinoda prilagode odnošajima svoje biskupije. Sačuvalo ih se nekoliko.

2. Libri poenitentiales bijahu neka vrst uputa za vršenje sakramenta pokore, te su od velike važnosti pro foro interno. Prve ovakove zbirke nastadoše u Engleskoj i Irskoj a kasnije su prenešene u Francusku, gdje ih je bilo mnogo. Budući da su nekim od ovakovih zbirki bili nepoznati sastavljači, sabori su ih ukinuli.

3. Libri formularum. Glasovita bijaše zbirka formulara redovnika Markulfa nastala u VII. vijeku, koja sastoji iz 2 knjige, od kojih prva sadržaje 40 formulara za kraljevske isprave, a druga 52 formulara za privatno-pravne isprave.

4. Liber diurnus (Romanorum pontificium) je stara kancelarijska knjiga rimske crkve iz VII. i VIII. vijeka. Sadržaje formule za papinske akte i isprave.

5. Ordines jesu ritualne knjige, koje su sadržavale forme i pravila za vršenje službe božje. Osobito se raširiše u porabi mnogobrojni ordines Romani, od od kojih je najstariji ordo Romanus vulgatus.

Zbirke svjetovnoga prava kao formalni izvori crkvenoga prava.

I. Zbirke rimskoga prava. 1. Codex Theodosianus je zbirka carskih konstitucija počam od cara Konstantinta dalje, što ju proglasio Teodozije II.

2. Zbirka cara Justinijana (corpus iuris civilis); a) Codex Justinijanus u 12 knjiga, od kojih 1. i 5. sadržavaju zakone, koji se tiču crkve. b) Digesta ili pandecta je zbirka izvadaka iz djela klasičnih pravnika u 50 knjiga. c) Institutiones je kratka sistematička knjiga za učenje rimskoga prava u 4 knjige. d) Novellae (constitutiones) sadržavaju nakon zaključenja codexa izdane Justinijanove konstitucije, a tako i konstitucije kasnijih careva. Njima bijahu uređeni mnogi crkveni predmeti, te odatle im važnost za crkveno pravo.

3. Zbirke izvadaka iz rimskoga prava. a) Zbirka Ivana Skolastika. b) Epitomae (liber) novellarum, nazvana po sastavljaču Epitomae Juliani, je izvadak iz 125 Justianovih novela, što ga je na latinskom jeziku priredio učitelj prava Julianus. c) Lex Romana Visigothorum; poznata i pod imenom »breviarium Alaricianum« jest izvadak iz Kodeksa Teodosija II. i nekih kasnijih novela. Izdao ga je g. 506. za svoje romanske podanike zapadno-gotski kralj Alarik II. d) Lex Romana canonice compta nastala je u IX. vijeku po svoj prilici u Italiji, a sadržaje izvadak iz institucija, Justinijanovog kodeksa i epitoma Juliani.

II. Zbirke kod Germana i u franačkoj državi.

1. Zbirke narodno-germanskog prava (leges barbarorum) — lex Ripuaria, leges Baiuvariorum i dr.

2. Zbirka kapitulara franačkih kraljeva, što ju je sastavio opat Ansegius de Fontanella, a sastoji iz 4 knjige. Ova zbirka bijaše privatna radnja, ali je stekla veliki ugled.

Krivotvorene zbirke iz IX. vijeka.

Sredinom IX. vijeka pojavilo se u franačkoj državi nekoliko zbirka, koje su poput pseudoapostolskih zbiraka sadržavale mnogo krivotvorenoga materijala.

1. Zbirka kapitulara Benedikta Levite. Sastavljač te zbirke je navodno Benedikt, koji se naziva đakonom crkve u Mainzu, te je stoga pozvan Levita. On je stavio na čelo svoga djela dva predgovora, u kojima navodi kojom pobudom i u koju svrhu je sastavio svoje djelo, koje sastoji od tri djela, a obuhvaća cijelo područje crkvenoga prava. U toj zbirci nalaze se i krivotvoreni kapitulari, koji imadu glavnu svrhu, da osiguraju pravo crkve protiv nasilja laika.

2. Capitula Angilramni je malena zbirka, što ju je po natpisu na većini rukopisa dobio Angilramnus biskup u Metzu, prigodom rasprave svoje stvari u Rimu na dar od pape Hadrijana I., a po drugim natpisima ju je obratno darovao Angilramnus istom papi. Vrlo je vjerojatno da nijedan ni drugi od ovih navoda nije istinit, već da je ta knjiga u IX. vijeku nastala negdje u Galiji od nepoznatog sastavljača.

3. Collectio Pseudo-Isidoriana je zbirka, koja je isto što i Hispana s tom razlikom, što se ova upotrebljavala u Franačkoj i što ima množinu krivih dekretala i dokumenata — U njezinom pregovoru navodi se kao pisac Isidorus s pridjevkom Mercator ili Peccator. Radi toga pripisivaše se ova zbirka seviljskom biskupu sv. Isidoru. Ona sastoji od predgovora i 3 dijela. Prvi dio sadržaje 50 apostolskih kanona i 60 krivotvorenih papinskih dekretala od najstarijih 30 papa, t. j. od pape Klementa I. do Melchiade kronologijskim redom. Drugi dio sadrži prave kanone grčkih, afrikanskih, galskih i španjolskih sinoda u prerađenom obliku. Treći dio sadržaje dekretale svih papa od Silvestra I. do Grgura II., među kojima imade 45 krivotvorenih. Krivotvorene komade, koje je sam priredio, nije naprosto izmislio, nego ih je sastavio prema Sv. Pismu, spisima crkvenih otaca i pisaca, saborskih rasprava i zaključaka i drugim pravnim vrelima.

Ova zbirka došla je do nas u mnogobrojnim rukopisima. Brzo se raširila po franačkoj državi, Engleskoj i Italiji tako, da su se od IX. vijeka na nju pozivali biskupi i sabori, dapače i pape. Dosta krivotvorenog gradiva prešlo je u kasnije zbirke, te i u sam Gracijanov dekret. Radi toga, što se pripisivala sv. Izidoru smatrali su je kroz cijeli srednji vijek nepatvorenom. Tek u XV. stoljeću prvi je posumnjao kardinal Nikola de Cus(a), a iza njega su dokazivali krivotvorenje mnogih dekretala kalvinski svećenik Blondel i braća Ballerini.

a) Domovina zbirke. Dugo je vladalo mišljenje, da je ova zbirka nastala u Španjolskoj s obzirom na sv. Isidora, seviljskog sastavljača. Drugi drže, da je nastala u Italiji. Najvjerojatnije je mišljenje, da je nastala u franačkoj državi, jer se tamo našlo najviše rukopisa, jer je tamo bila najprije rabljena, jer u njoj dolaze razni u franačkoj državi rabljeni izrazi. (missi horepiskopi) itd. Glede mjesta drži se, da je ova zbirka nastala u Rheimsu.

b) Vrijeme postanka. Drži se, da je ova zbirka nastala sredinom IX. vijeka t. j. između g. 847—857.

c) Sastavljač zbirke. Tko je ovu zbirku sastavio nezna se. Do XV. vijeka pripisivali su je sv. Isidoru; neki smatraju njezinim sastavljačem Benedikta Levitu, drugi biskupa Rikulfa u Mainzu, a neki nadbiskupa Otgara u Mainzu. Nema sumnje, da je sastavljač bio učen čovjek i da je poznavao zbirke onoga vremena. te spise crkvenih otaca i papa, pa ih znao prilagoditi prilikama vremena. Zbirku je napisala jedna osoba, a ne više njih.

d) Svrha zbirke je ta, da pruži jedinstvenu i potpunu skupinu tadašnjeg crkvenog prava, ali se ipak razabire, da joj je glavna svrha štiti biskupe proti svjetovnoj vlasti i metropolitama.

e) Upliv zbirke na crkveno pravo često se precjenjuje jer ona nije promijenila crkvenu disciplinu u bitnosti, budući da se mnoge odredbe temelje na starijim crkvenim propisima. Ova je zbirka važna u toliko, što je znatno doprinijelo već prije započetom razvoju crkvenoga prava u srednjem vijeku, te je svojim odredbama unapred spriječila mnoge rasprave i opreke.

Zbirke na kojima se temelji Gracijanov dekret.

Od polovice IX. do polovice XII. vijeka nastala je u Njemačkoj, Italiji, Francuskoj i Španjolskoj množina općenitih i specijalnih zbiraka. Poznato ih je do 50, koje većinom nisu štampane. Sve imadu istu veliku pogrješku, da su njihovi priređivači crpili gradivo naprosto iz postojećih zbiraka ove vrsti, a da nijesu posizali za originalnim vrelima. To je bilo razlogom, da se dugo nisu otkrile krivotvorine Pseudo-Isidora, pa da su se ove, a k tome još i mnoge druge pogrješke prepisivača prenosile u kasnije zbirke.

I. Tiskane zbirke. 1. Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis od opata Regina, je priručna knjiga za biskupe kod vršenja vizitacije i s njome skopčanih prava.

2. Zbirka opata Albona od Fleury-a u 52 kapitula posvećena je Hugo Capetu i njegovom sinu Robertu. Nastala je u XI. vijeku.

3. Dekret ili Collectarium wormskog biskupa Bucharda u 20 knjiga nastao je u XII. stoljeću. Namjera njegovih sastavljača bila je ta, da pruži dušobrižničkom staležu priručnu knjigu u pitanjima crkvene discipline. Sadržaj mu je vrlo raznolik.

4. Capitulare (Breviarium) kardinala Atto-a iz XI. stoljeća je ekscerpt iz krivotvorenih i pravih dekretala.

5. Collectio canonum cardinalis Deusdedit nastala je u XI. stoljeću, a radi o primatu i crkvenoj vlasti, o kleru, o imetku crkve i o njezinim imunitetima.

6. Dvije zbirke biskupa Ivana u Chartresu. a) Decretum u 17 knjiga je po svom sadržaju vrlo sličan Buchardovoj zbirci, a imade mnogo opetovanja i neuređeno gradivo. b) Tanormia u 8 knjiga sastavljena je na temelju spomenutog dekreta i dekretala onog vremena.

7. Liber de misericordia et iustitia od kanonika skolastika Algerusa iz XII. vijeka je sistematički traktat o crkvenoj disciplini.

II. Netiskane zbirke. 1. Collectio Anselmo dedicata u 12 knjiga imade ime radi posvete nadbiskupu Anselmu II. Nastala je u gornjoj Italiji u IX. vijeku. Bogata je sadržajem, te je uplivala na kasnije zbirke.

2. Zbirka biskupa Anselma de Lucca u 13 knjiga je također bogata sadržajem, te upotrebljena kod sastava kasnijih zbiraka.

3. Collectio trium partium je opsežna zbirka, te sadržaje dekretale, mjesta iz crkvenih otaca i dr.

4. Collectio Caesaraugustana u 15 knjiga, španjolskog porijetla.

5. Polykarpus u 8 knjiga je sastavljena od kardinala Grgura u XII. vijeku na temelju drugih zbiraka onoga vremena.

b) CRKVENO-PRAVNI FORMALNI IZVORI OD POČETKA DO ZAKLJUČKA »CORPUS IURIS CANONICI«.

Gracianov dekret (decretum Gratiani). (Prvi dio »corpus iuris canonici)«.

Različite zbirke do ½ XII. vijeka bijahu većinom pogrješno i nepregledno sastavljene, te prema tome ne zadovoljavahu praktičnom životu. Da tim nedostacima doskoči, dade se na posao Gracijan, kamaldulenski kaluđer u samostanu Sv. Feliksa u Bologni, gdje je prvi naučavao kanonsko pravo kao posebnu nauku (theologia practica externa) odijeljeno od teologije. Naziva se magister, te se smatra ocem kanonskoga prava. Videći procvat rimskoga prava išao je za tim, da omogući opsežniji i temeljitiji studij crkvenoga prava. U tu svrhu morao se baviti bogatim

crkveno-pravnim gradivom, te otstraniti iz njega razna protuslovlja, da čitavo gradivo svede u neki savez. Posljedica njegova rada bijaše dosta iscrpljivo djelo, za koje se uzima, da ga je dovršio između god. 1140—1150. To se djelo od XII. vijeka naziva »decretum Gratiani«, ali je isprva dolazilo i pod drugim imenima. Gradivo je crpio iz poznatijih djela svoga vremena, a sam je razdijelio svoje djelo u tri nejednaka dijela.

Prvi dio dijeli se u 101 distinkcija, a ove na capita ili canones. Od 1-20 distinkcije govori se o pojmu, naravi i izvorima prava, a ostale rade o osobama i dužnostima klera (tractatus de clericis). Citira se c. 3. D. III. t. j. 3 kanon 3. distinkcije.

Drugi dio sastoji od 36 causae a to su fingirani pravni slučajevi, koji se najprije ukratko pripovijedaju, a zatim se nadovezuju pravna pitanja (quaestiones), za odgovor kojih se navode kanoni. Radi o raznim XI. causae 3. kvestije. U 33. kauzu uvršten je poseban pitanjima. Citira se c. 3. c. XI. quaest III., t. j. 3. kanon tractatus de poenitentia u 7 distinkcija, pod kojima se navode kanoni. On se citira c. 3. D. III. de poen. t. j. 3. kanon III. distinkcije. 2. knjige pod naslovom de poenitentia«.

Treći dio sastoji od 5 distinkcija, a ove od kanona. Radi o sakramentima, zašto mu i naslov »de consecratione«. Citira se sa dodatkom de consec. na pr. c. 1. D. I. de cons.

Sadržaj Gracijanova dekreta dijeli se na izvornu i doktrinalnu masu. Izvorna sadržaje prave i krivotvorene dekretale, mjesta iz sv. Pisma i crkvenih otaca, a doktrinalna (dicta Gratiani) sadržaje Gracijanova razjašnjenja, koja se nalaze kao prelaz među kanonima, te ih međusobno spajaju ili ispravljaju. Stoga imade i mnogo opetovanja. U kasnijim izdanjima imade i mnogo mjesta, koja ne potječu od Gracijana, već od njegovih interpretatora naročito Paucapalee, te su ta mjesta označena riječju »Paleae«.

Premda je Gracijanov dekret privatna radnja, to je ipak s vremenom dobila takav ugled, da je istisnula sve starije zbirke.

Compilationes antiquae.

Gracijanov dekret sadržaje crkveno-pravno gradivo do pape Inocenta II. (1130.—1143). Kasnije se opet nagomilao silni materijal uslijed dekretala papa i zaključka općih crkvenih sabora, te su niknule opet nove zbirke. One se počeše s obzirom na Gracijanov dekret, koji se smatrao središtem svega crkvenoga prava, nazivati capita extravagantia t. j. decretales, quae extra decretum (Gratiani) vagantur. Od ovih ekstravagantnih dekretala znamenite su t. zv. compilationes, a nazvala ih je tako škola. Poznato ih je oko 20, ali ih je samo 5 došlo do velikog ugleda. Obzirom na njihov odnošaj prema novijoj zbirci Grgura IX. zovu se compilationes antiquae.

1. Compilatio prima (breviarium extravagantium) potječe od prepošta Bernharda Papiensis u Paviji iz XII. vijeka. Dijeli se u 5 knjiga, kojih je sadržaj glossa označivala beksametrom »iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen». Prva knjiga radi o crkvenim službenicima, druga o sudovima i procesu, treća o odnošajima klera i redovnika, četvrta o ženidbenom pravu, a peta o kaznenom pravu. Svaka se knjiga dijeli u naslove s natpisima rubricae, pod kojima se vrstaju capita (cannones). Glosirana je od samoga Bernharda

2. Compilatio secunda je zbirka, koju je sastavio Johannes Galensis u XIII. vijeku. Sadržaje papinske

dekretale, a razdioba je ista, koja i u prvoj kompilaciji.

3. Compilatio tertia je zbirka, što ju je po nalogu pape Inocenta III. sastavio njegov notar Petar Collivacinus iz Beneventa. Ona sadržaje dekretale iz prvih godina Inocentova vladanja. Nju je papa poslao sveučilištu u Bologni poprativši je posebnom bulom, u kojoj je istaknuto, da se može upotrebljavati tam in iudiciis, quam in scholis. Prema tome je ovo prva službena t. j. nalogom samoga zakonodavca sastavljena i od njega proglašena zbirka crvenoga prava.

4. Compilatio quarta potječe od nepoznatog sastavljača a sadržaje dekretale pojedinih godina vladanja pape Inocenta III. i zaključke lateranskog općeg sabora g. 1215.

5. Compilatio quinta potječe također od nepoznatog sastavljača. Sadrži dekretale pape Honorija III. i konstituciju Fridrika II. od g. 1220. Papa je posla bolonjskom sveučilištu poprativši je posebnom bulom, te je ona potom druga službena zbirka.

Zbirka dekretala Grgura IX.

(Drugi dio »corpus iuris canonici)«.

Pošto se papinska zakonodavna djelatnost sve više širila, a dekretali bili razbacani po raznim zbirkama, odlučio je papa Grgur IX. da sastavi jednu sistematičnu zbirku dekretala. Tu zadaću povjeri svome kapelanu Raymundu de Penaforte, te ga ovlasti, da u različnim zbirkama sadržano crkveno-pravno gradivo nakon Gracijanova dekreta složi u novu jedinstvenu zbirku, tako da protuslovlja ukloni, suvišno ispasti i njegovim dekretalima eventualne sumnje razjasni. Gotovu zbirku posla papa proglasnom bulom »Rex pacificus«

iz g. 1234. sveučilištima u Bologni i Parizu, da se njome služe i zabrani priređivanje kakve druge zbirke. Tim posta ona službenom i univerzalnom zbirkom.

Zbirka dekreta Grgura IX. dijeli se po dotadašnjem sistemu u 5 knjiga. Knjige se dijele u naslove (tituli), a ovi u glave (capita). Naslovi imadu kratke natpise (rubricae). Gradivo djela sastoji ponajviše od papinskih dekreta, te nešto iz saborskih zaključka, sv. Pisma i crkvenih otaca. Ispušteni dijelovi zovu se »partes decisae«, a htjeli su ih popuniti neki francuski učenjaci.

Prema proglasnoj buli pripada svim kaputima u dispositivnom dijelu opća zakonska krepost onako, kako su u zbirku uvršteni, a bez obzira na to, kakav im je izvor i prvobitni tekst.

Mjesta iz ove zbirke citiraju se različito; obično brojem kaputa i uza nj X (extra), zatim rubrikom, onda rimskim brojem knjige i arapskim brojem titula na pr. cap. 16 X de praescr II. 26.

Liber sextus ili zbirka dekretala Bonifacija VIII. (Treći dio »corpus iuris canonici«).

Nasljednici Grgura IX., Inocent IV. i dr. šiljali su svoje dekretale, te zaključke, koji su izdani g. 1246. na saboru u Lionu, sveučilištima u Bologni i Parizu, da se ove vrste u Grgurovu zbirku dekretala kao »novae constitutiones«. Uza sve opreze narasao je s vremenmom broj dekretala, a time je nastala nesigurnost gledom na istinitost mnogih od njih.

Da se odstrani svaka sumnja, da li su dekretali koji su kolali nakon smrti Grgura IX. istiniti, naloži papa Bonifacije VIII. Vilimu de Mandagoto, Berengaru Fredoli i Rihardu de Sienna, da sastave zbirku

dekretala, koji su izdani poslije onih Grgura IX. Izrađenu zbirku proglasi bulom »Sacrosanctae Romanae ecclesiae« iz g. 1298. i posla je sveučilištima u Bologni i Parizu na porabu sa izričitim nalogom, da imadu valjati samo oni dekretali, koji se u toj zbirci nalaze. Time je svoju zbirku načinio službenom, universalnom i isključivom.

Sam Bonifacije VIII. nazvao je svoju zbirku »Liber sextus«, jer je imala biti nastavak Grgureve zbirke t. j. šesta knjiga. U zbirci je također pridržan dosadašnji sistem razdiobe na 5 knjiga.

Pojedinim glavama bili su dodani od J. Andreae controversae capitulorum i inskripcije. Na koncu ove zbirke nalaze se regulae iuris.

Mjesta iz Bonifacijeve zbirke citiraju se kao mjesta iz Grgureve zbirke samo se na koncu dodaje »in VIto«.

Clementinae ili constitutiones Clementis papae V. (Četvrti dio »corpus iuris canonici«.)

Klement V. dade, slijedeći Grgurev i Bonifacijev primjer, zaključke općega sabora u Vieni, dva dekretala svojih predšasnika i svoje vlastite konstitucije skupiti u jednu zbirku, koju proglasi u konsistoriju kardinala g. 1314. odredivši posebnim bulama, da se pošalje sveučilištima u Bologni i u Parizu. Pošto je odaslanje bilo smrću Klementovom prekinuto, a raširio se glas, da ju je klement namjeravao opozvati, nastade sumnja o vrijednosti.

Radi toga dade je njegov nasljednik Ivan XXII. pregledati i ispraviti, te je bulom »Quoniam nulla« iz god. 1317. pošalje sveučilištima u Bologni i Parizu na uporabu. Time je ona dobila službeni značaj. No u toj proglasnoj buli nije joj dan značaj isključivosti, pa su i oni dekretali, koji su iza Bonafacijeve zbirke izašli, a nisu u Klementovoj uvršteni, zadržali zakonsku vrijednost. Iz početka nazivala se Liber septimus, ali je škola, jer nema isključivosti, zove »constitutiones Clementis papae« ili naprosto »Clementinae«.

I ova je zbirka razdijeljena u 5 dijelova. Summaria potječu od glosatora J. Andreae.

Mjesta iz nje citiraju se poput onih iz Grgureve i Bonifacijeve zbirke, samo se mjesto »X ili in »VIto« kaže »in Clementinis«.

Extravagantes Johannis XXII.
(Peti dio »corpus iuris canonici«).

Poslije izdanja dosad navedenih zbiraka izlazili su i nadalje dekretali i ekstravagante, te ih se stalo skupljati u malene zbirke, od kojih jedna iz g. 1317. od Wilhelma de Monte Laudano sadržaje 3 glosirane ekstravagante pape Ivana XXII., a druga iz god. 1324. od Zeuzelina de Cassanis iste 3 i još 17 drugih glosiranih ekstravaganata istoga pape kronološkim redom.

Te dvije privatne zbirke uvrsti Johannes Chappuis u svoje cijelokupno izdanje corpus-a u 14 titula.

Ova se zbirka citira navađanjem kapita i titula uz dodatak »Extravagantes Johannis XXII. papae.«

Extravagantes communes.
(Šesti dio »corpus iuris canonici«).

U zbirku »extravagantes communes« uvrstio je J. Chappuis ekstravagante izašle nakon »liber sextus«. Osim toga uzeo je još mnogo drugih ekstravaganata od vremena Bonifacija VIII. uključivo do Siksta IV. Prema prijašnjoj razdiobi zbiraka razdijeli i on svoju zbirku u 5 knjiga. Budući da upotrebljene ekstravagante nijesu sadržavale gradivo za 4. knjigu, to imade ta knjiga natpis »liber quartus vacat«. Mjesta se iz ove zbirke citiraju kao i mjesta iz navedenih zbiraka, samo se dodaje »extravagantes communes.«

Iz postanka ovih zbiraka vidi se njihova bitna razlika od autentičnih zbiraka dekretala. One su privatne zbirke bez službena značaja, ali su zato ipak primljene kao peti i šesti dio službenog izdanja »corpus iuris canonici«.

Corpus iuris canonici kao cijelost.

1. Naziv corpus-a.

Prvobitno značio je »corpus iuris« veću jedinstvenu pravnu zbirku, te je u tom smislu upotrebljavan taj izraz u rimskom pravu. No doskora se počelo upotrebljavati i za pojedine zbirke crkvenoga prava slične nazive. Na saboru u Konstancu te u bečkom konkordatu kaže se za Martina V. odnosno za Nikolu V., da se imadu služiti »reservationibus iuris scripti«. Pod izrazima »ius scriptum« i »corpus iuris« razumijevahu se službene zbirke dekretala, u opreci prema zbirkama ekstravaganata. Od XVI. vijeka odnosio se naziv »corpus iuris canonici« na sve prhvaćene zbirke crkvenoga prava, te kao opći terminus obuhvaća svih 6 dijelova corpus-a.

2. Dodaci corpus-u.

I. Dodaci pojedinim dijelovima corpus-a. 1. Gracijanovom dekretu dodan je »arbor consanguinitatis et affinitatis« komentarom Ivana Andreae, zatim 47. »canones poenitentiales« priređenih od Assemanusa, nadalje »confesionale« sv. Bonaventure, te 84. »canones Apostolorum« u latinskom prijevodu. 2. Klementinama je dodan »arbor seu tabula declarativa tituli de iuris patronatus«. 3. Tabulae ili margariae jesu presadržaja pojedinih dijelova corpus-a.

II. Dodaci na koncu cijeloga corpus-a. 1. Institutiones iuris canonici priredio je Paullus Lanzelottus, profesor kanonskoga prava u Perugi u XVI. viijeku, a po uzoru Justinijanovih institucija u 4 knjige, koje se dijele na naslove i paragrafe. 2. Liber septimus decretalium, sastavio je lyonski pravnik Mathaeus, a sadržaje dekretale od Siksta IV. do Siksta V. Ova je zbirka izdana najprije samostalno, a kasnije se dodavala izdanjima corpus-a kao dodatak.

3. Tiskana izdanja corpus-a.

Odmah nakon izuma tiska izdani su pojedini dijelovi corpusa svaki napose s glosama, a od XVI. vijeka stadoše izlaziti bez glosa. Zajednička izdanja počinju u XVI. vijeku. Papa Pio V. povjeri reviziju Gracijanova dekreta komisiji od 22 svjetovnih i crkvenih učenjaka i stručnjaka. Za Grgura XIII. naraste njihov broj na 35, te se oni prozvaše »correctores Romani«. Zadaća im bijaše kritički urediti tekst corpus-a. Grgur XIII. potvrdi taj tekst, kako su ga oni uredili. Na temelju toga izašlo je g. 1582. službeno rimsko izdanje corpus-a s glosom.

Važnija izdanja corpus-a jesu ona od braće Pithoeus, Böhmera, Richtera i Friedberga.

4. Pravna krepost corpus-a.

Za pravnu krepost corpus-a odlučan je pravni značaj pojedinih njegovih dijelova.

Zakonici u pravom smislu riječi jesu liber sextus, Clementinae i zbirka dekretala Grgura IX., te njima pripada u cijelosti opća zakonska vrijednost. Ostali

dijelovi corpus-a nisu zakonici, te samo iznimno pripada nekim njihovim dijelovima pravna krijepost.

5. Riješavanja protuslovlja u corpus-u.

Protuslovlja u corpus-u riješavaju se po načelu »lex posterior derogat priori«.

Protuslovlja u zakonicima Grgura IX., Bonifacija VIII. i Klementa V. valja ukloniti juridičnim tumačenjem, jer se drži, da su svi zakoni, koji se u njima nalaze, izdani onaj dan, kad je zbirka proglašena, te stoga ne može biti govora o lex prior ili posterior.

Gracijanov dekret, zbirka Grgura IX., liber sextus i Clementinae međusobno, kao što i Gracijanov dekret, zbirka Grgura IX. i liber sextus prema zbirkama ekstravaganata stoje u odnošaju kao lex prior i posterior.

6. O današnjoj vrijednosti corpus-a

Corpus sadržaje opće crkveno pravo, kako je vrijedilo od XII. do XVI. vijeka. On je bio od važnosti za crkveno i za svjetovno područje.

Na polju civilnoga prava imao je corpus ugled iz razloga, što je papinska moć bila velika, zatim što je za neke privatno-pravne odnošaje bilo kompetentno crkveno sudište, nadalje što je crkveno pravo prilagođivalo svoje ustanove potrebama vremena, te napokon što su i iz svjetovnih prava uzete mnoge ustanove u crkveno.

Sve do izdanja novog crkvenog zakonika od g. 1917. bila je važnost corpus-a za crkveno-pravno područje vrlo velika. Novi crkveni zakonik ukinuo je stari corpus, te odredio, da on imade služiti samo za tumačenje onih kanona, koji su djelomično ili u cijelosti preuzeti iz staroga prava.

*

c) CRKVENO-PRAVNI FORMALNI IZVORI NAKON ZAVRŠETKA CORPUS-A.

O formalnim izvorima u ovoj periodi uopće

Nakon zaključenja corpus-a razvijalo se opće crkveno pravo i dalje na općim saborima i zakonodavnom djelatnošću pape, odnosno njegovih kurijalnih oblasti. Od sabora imade osobitu važnost tridentinski, jer je izdao mnogo crkveno-pravnih odredaba na kojima se temelji opće crkveno pravo. Poslije ovoga sabora stalo se jače razvijati papinsko zakonodavstvo. Osobito se ističu pape Pio V., Grgur XIII., Siksto V., Kliment VIII., Grgur XV., i dr., a osobito Benedikt XIV., Pio IX. i Leo XIII. Za pravni razvoj važne su i kongregacije kardinala.

Pošto se uporaba crkveno-pravnog gradiva, koje je nastalo nakon corpus-a, pokazala oteščana, uvidi papa Pio X., potrebu jedinstvene zbirke crkvenoga prava, koja bi odgovarala potrebama vremena, te postavi g. 1904. bulom »Arduum sane« komisiju, koja ima voditi taj kodifikacioni posao. Na čelu te komisije bio je sam papa, a sekretarom poznati kanonist i kardinal Gasparri .U komisiji bilo je 17 kardinala i 42 konsultora, koji su radili sporazumno sa poglavarima čitave crkve. Papa Pio X. nije doživio svršetak započetog djela, jer ga je prije zatekla smrt, nego ga je proglasio 27. V. 1917. papa Benedikt XV. konstitucijom »Providentissima mater ecclesia«. Taj zakonik obvezuje počam od Duhova 1918., u koliko to za pojedine kanone nije drukčije određeno.

Zbirke saborskih zaključaka.

Zbirke saborskih zaključaka od XVI. vijeka ovamo važne su zato, što uz same zaključke sadržavaju i množinu historijskog gradiva.

Od raznih takovih zbiraka važnija je ona od Hefele-a, zatim t. zv. collectio Lacensis i dr.

Zbirke dekretala ili papinskih konstitucija nakon zaključka corpus-a.

Bullaria zovu se zbirke papinskih listova, što su izašli u staro vrijeme, te nisu bili uvršteni u corpus i onih, koji su nastali iza sastavljanja corpus-a. Bullaria su privatne zbirke. Od općih bularija važniji su onaj od odvjetnika Cherubinia, nazvan po mjestu postanka i bullarium romanum, zatim bullarium magnum i dr.

Osim općih bularija imade i takovih, koji se tiču manjih područja na pr. pojedinih crkva, biskupija, i redova. Od zbiraka ove vrste važnije su one, koje sadržavaju odredbe pape Grgura XVI., Pia IX., Leona XIII., regulae cancelariae apostolicae i dr.

Zbirke rješidaba kurijalnih oblasti i kongregacija kardinala.

Među kurijalnim oblastima imale su za crkveno pravo najveću važnost decisiones (odluke) Rotae Romanae, a među kongregacijama rješidbe kongregacije Concilii Tridentini. Sekretarijat ove kongregacije izdavao je i službenu zbirku njezinih rješidaba.

Partikularno-pravne zbirke.

Tridentinski koncil prouzročio je jedno vrijeme odgovarajući procvat partikularnih, provincijalnih i diecenzanskih sinoda. Nakon stagnacije u XVIII. vijeku održavaju se ove sinode u XIX. vijeku opet češće. Rijetko su uslijedila službena izdanja njihovih zaključaka, tako da su njihove zbirke većinom samo privatne.

Zbirke konkordata i svjetovnih zakona.

Konkordati, bullae circumscriptionis i drugi crkveno politički zakoni su formalni izvori crkvenoga prava u toliko, u koliko su i materijalni izvori crkvenoga prava. Zbirke, u kojima su sakupljeni konkordati večinom su privatne. Kod nas je Turčić sakupio u svoju zbirku najvažnije crkvene i državne zakone.

Novi zakonik (Codex iuris canonici).

Svrha novoga zakonika je ta, da se njime jedinstveno uredi i utvrdi crkveno pravo. Ipak je sam donekle ograničio svoju djelatnost. Tako se njime ne mijenjaju liturgijski propisi crkve, zatim pridržaje u glavnome (plerumque) postojeće pravo itd. Svi opći i partikularni zakoni, koji se protive Codex-u smatraju se ukinutima, a isto se tako smatraju ukinutima i svi disciplinarni propisi, u koliko nisu u njemu sadržani Kazne svake vrsti, koje nisu u njemu izričito spomenute ukidaju se.

Codex se dijeli u pet knjiga; ove se raspadaju u dijelove (partes), odsjeke (sectiones), titule i kanone, kojih imade 2414. Veći kanoni raspadaju se u paragrafe i točke.

Prva knjiga (Normae generales) sadržaje općenite ustanove u samome Codex-u i crkvenim zakonima, a zatim o običajnom pravu, računanju vremena i rokova, reskriptima, privilegijama i dispenzacijama.

Druga knjiga (De personis) obrađuje u tri dijela općeniti pravni i službeni položaj duhovnoga staleža i crkvenih organa, pravo redovnika, u širem smislu, te udruženja i bratovština lajika.

Treća knjiga (De rebus) raspada se u šest dijelova (u prvome koji radi o sakramentima nalazi se ženidbeno pravo). U toj je knjizi govora o sakramentima, o bogoštovlju, o svetim mjestima i vremenima, o pravu naučanja (sjemeništa, katolička sveučilišta), o crkvenim beneficijama, patronatskom pravu i crkvenim zavodima, te napokon o crkvenom imovinskom pravu.

Četvrta knjiga (De processibus) ustanovljuje u tri djela sudbeni postupak, zatim postupak kod proglašivanja blaženih i svetaca, te napokon sedam osobitih postupaka.

Peta knjiga (De delictis et poenis) uređuje u tri djela crkveno kazneno pravo.

Posebnom bulom određeno je, da je samo komisija kardinala ovlaštena za autentično tumačenje, te popunjivanje ustanova Codex-a.

Zbirke partikularnog prava u Hrvatskoj.

U Hrvatskoj obdržavale su se nakon tridentinskoga sabora partikularne, provincijalne i diecenzanske sinode. Njihovi zaključci sakupljali su se u zbirke, a osim toga stvarali su i kaptoli statute, koji su također složeni u zbirku.

1. Prva ovakova zbirka potječe od zagrebačkog biskupa Franja Thauszy-a iz XVIII. stoljeća pod naslovom »constitutiones synodales dioecesis Zagrabiensis«. Sadržaje uvod u formi poslanice na kler, a zatim se redaju pojedine sinode kronološkim redom. Najprije su tri sinode pod biskupom Augustinom Gazottiem, zatim ona pod biskupom Franjom Ergheliem, nadalje sinode pod biskupom Martinom Borkovićem i napokon sinoda, što ju je držao biskup Ignacije Mikulić.

2. Drugu zbirku ove vrsti izdao je zagrebački biskup Maksim Vrhovec g. 1805. pod naslovom »constitutiones synodales ecclesiae Zagrabiensis«. I ova zbirka

imade predgovor u formi poslanice, a dijeli se u tri djela. Prvi dio sadržaje 6 crkvenih sabora regni Hungariae u izvadku po Pettöffy-u, u drugom se dijelu nalaze sinodalne konstitucije, koje su bile u Thauszyevoj zbirci, a treći dio sadržaje zaključke generalne sinode biskupa, održane pod njegovim predsjedanjem g. 1803.

Statut zagrebačkog kaptola.

Drži se da je statut za zagrebački kaptol sastavio arhiđakon Ivan u XVI. vijeku. U njemu je najprije historijski uvod, a zatim se govori o utemeljenju zagrebačke biskupije po kralju sv. Ladislavu. Iza toga se nabrajaju svi ugarski kraljevi iz Arpadove kuće, te od Anžuvinaca Karlo Robert, a završuje sa njegovim sinom Ljudevitom I. Nakon svega toga navode se redom svi biskupi od Duha do biskupa Nikole. Najposlije slijedi sam statut, koji se dijeli u 4 dijela (partes) ,a ovi na poglavlja (capitula), kojih ima u svemu 124.

Ovaj pravni spomenik važan je za razumijevanje tadašnjih historijskih, geografskih i kulturnih odnošaja.

Povijest literature znanosti crkvenoga prava.

Do XII. vijeka nije bilo takovih osoba, koje bi si uzeli baš za zadaću, da obrađuju crkveno pravo. Kanonista nije bilo premda bi se i u tom razdoblju moglo govoriti o kanonskom pravu. Ono se učilo u školama kao dio teologije, ali o naučnoj osnovi nezna se ništa osobita. Prvi je stao Gracijan naučavati crkveno pravo kao posebnu disciplinu, odijeljenu od teologije. Postankom samostalne nauke kanonskog prava, stala se samostalno razvijati i književnost toga prava. No u njoj nije bilo ni sistema ni osobite metode za naučavanje. Obrađivanje kanonskoga prava sastojalo se u tome, da su se rukopisima Gracijanovih dekreta dodavale

opaske (glose), koje su bile kratka tumačenja pojedinih pojmova. Kad su ove narasle, stadoše se spajati u jednu jedinstvenu glosu, koja se upotrebljavala u praksi i u školi, a zvale se glossa ordinaria. Premda nisu imale zakonsku valjanost, ipak su glose uživale velik ugled. Oni, koji su se bavili poglavito kanonskim pravom zvali su se dekretaliste, za razliku od onih, koji su se bavili obrađivanjem rimskoga prava, a zvahu se legiste.

Iz XIII. vijeka znatan je dekretalist Bernhard Papiensis, koji je priredio compilationen antiquam prinnam. Osim njega je važan Bernhard Parmensis, koji je napisao glosu ordinariju zbirci Grgura IX.

U XIV. vijeku bio je vrlo plodan pisac Johannes Andrea, s kojim se ujedno završuje doba glosatora.

U XV. vijeku odijelila se pravna znanost crkve od škole (osobito one u Bologni), te je upliv škole tom decentralizacijom postao slabiji. Sada se pišu komentari posebno.

U XVI. vijeku postala je pravna znanost pronalaskom tiska pristupačnijom, a i metoda bila je bolja.

U XVIII. vijeku ušao je i u kanonsko pravo t. zv. filozofski smjer, koji osniva pravni sustav bez obzira na njegove faktične potrebe. Ipak je iz kanonskog pravi ta struja skoro istisnuta, te je protiv nje istupila historička škola, koja je crkvenom pravu mnogo koristila.

U novijoj literaturi crkvenoga prava od XVII. vijeka ovamo mogu se lučiti djela, koja rade o povijesti literature od onih, koja rade o izvorima.

KAZALO.

Uvod 3

I. Opći temelji i pojmovi crkvenoga prava.

Pojam i zadaća crkve uopće; crkva kao društvo napose 4
Crkve 5
Stožerne točke crkvenog ustrojstva 6
Crkvena vlast (hierarhija) 7
Staleži u crkvi 8
Forma crkvenoga ustrojstva 8
Crkva i država 9
Pojam i nazivi crkvenoga prava 9
Dioba crkvenoga prava 10
Značaj crkvenoga prava i njegov odnošaj prema gradjanskom pravu 12
Mjesto crkvenoga prava u sistemu prava uopće 12
Crkveno pravo kao pravna znanost 12
Crkveno pravo prama drugim znanostima 14
Pomoćne znanosti crkvenoga prava 14

II. Izvori crkvenoga prava.

Pojam i dioba izvora 14

A. Materijalni izvori crkvenoga prava.

Naravno pravo (ius divinum naturale) 15
Pozitivno božansko pravo (ius divinum positivum) 15
Crkveno zakonodavstvo 16
Zakonodavstvo općih crkvenih sabora (ekumenske sinode) 17
Zakonodavstvo pape 20
Povijest papinskoga zakonodavstva 21
Dioba papinskih poslanica prema sadržaju 21
Dioba papinskih zakona i otpisa po formi 23
Zakonarstvo narodnih sinoda 26
Zakonarstvo provincijalnih sinoda 27
Zakonarstvo plenarne sinode 28
Zakonarstvo metropolita 29
Zakonarstvo biskupa 29
Zakonarstvo diecezanske sinode 30
Zakonodavstvo u biskupiji sede episcopali vacante ili impedita 32
Zakonarstvo koadjutora 32
Zakonarstvo u misionarskim zemljama 32
Zakonarstvo vojničkih biskupa 33
Zakonarstvo praelatorum inferiorum 33
Zakonarstvo kardinala 33
Zakonarstvo papinskih legata 34
Autonomija ili statutarno zakonarstvo 34
O konkordatu uopće 36
Teorije o pravnoj naravi konkordata 37
Pojedini konkordati 39
Bullae circumscriptionis 47
Državno zakonodavstvo na polju crkvenom 47
Običajno pravo i pravo pravnika 48
Praksa, znanost i pravo pravnika 51

Različite odredbe crkvenoga prava i njihova upotreba.

Crkveni zakon 51
Privilegiji 54
Dispenzacije 57
Tumačenje zakona (interpretatio legis ecclesiastici) 58
Prestanak kreposti zakona 60

B. Formalni izvori crkvenoga prava.

O formalnim izvorima crkvenoga prava uopće 62

a) Crkveno-pravni formalni izvori do Gracijanovog dekreta.

Crkveno-pravni formalni izvori prvih vijekova opstanka crkve 62
Psendo-apostolske ili apokrifne zbirke 63
Najstarije zbirke kanona na istoku 64
Najstarije zbirke na zapadu 66
Crkvene zbirke posebnih vrsta 68
Zbirke svjetovnoga prava kao formalni izvori crkvenoga prava 69
Krivotvorene zbirke iz IX. vijeka 70
Zbirke na kojima se temelji Gracijanov dekret 73

b) Crkveno-pravni formalni izvori od početka do zaključka »Corpus iuris canonici.«

Gracijanov dekret (dekretum canonici). (Prvi dio »corpus iuris canonici«) 74

Compilationes antiquae 76
Zbirka dekretala Grgura IX. (Drugi dio »corpus iuris canonici«) 77
Liber sextus ili zbirka dekretala Bonifacija VIII. (Treći dio »corpus iuris canonici«) 78
Clementinae ili constitutiones Clementis papae V. (Četvrti dio »corpus iuris canonici«) 79
Extravagantes Johannis XXII. (Peti dio »corpus iuris canonici«) 80
Extravagantes communes. (Šesti dio »corpus iuris canonici«) 80

Corpus iuris canonici kao cijelost:

1. Naziv corpusa 81
2. Dodaci corpusu 81
3. Tiskana izdanja corpusa 82
4. Pravna krijepost corpusa 82
5. Riješavanje protuslovja u corpusu 83
6. O današnjoj vrijednosti corpusa 83

c) Crkveno-pravni formalni izvori nakon završetka corpusa.

O formalnim izvorima u ovoj periodi uopće 84
Zbirke saborskih zaključaka 84
Zbirke dekretala ili papinskih konstitucija nakon zaključka corpusa 85
Zbirke rješidba kurijalnih oblasti i kongregacija kardinala 85
Partikularno-pravne zbirke 85
Zbirke konkordata i svjetovnih zakona 86
Novi zakonik (Codex iuris canonici) 86
Zbirke partikularnoga prava u Hrvatskoj 87
Statut zagrebačkoga kaptola 88

Sokol
1000 3.000 k

ŠTAMPARIJA JUGOSLAV. KOMPASA, ZAGREB